HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ

Ehdotuksia opetusohjelman kehittämiseksi haasteellisessa elämäntilanteessa elävien nuorten Taiteesta hyvinvointia -yrittäjyyskoulutuksessa

Naatange Art La kehitysyhteistyöhanke

Mari Holopainen
Kulttuurituotannon koulutusohjelma (240 op)
08 / 2018

www.humak.fi

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU
Koulutusohjelman nimi

TIIVISTELMÄ

Työn tekijä Mari Holopainen	**Sivumäärä** 39 ja 10 liitesivua
Työn nimi Ehdotuksia opetusohjelman kehittämiseksi haasteellisessa elämäntilanteessa elävien nuorten Taiteesta hyvinvointia -yrittäjyyskoulutuksessa	
Ohjaava(t) opettaja(t) Arto Lindholm	
Työn tilaaja ja/tai työelämäohjaaja Lasten ja Nuorten Säätiö, Enna Angervuori	

Tiivistelmä

Naatange Art La -hankkeessa koulutetaan senegalilaisia syrjäytymisuhanalaisia ja/tai huono-osaisia nuoria niin, että he pääsevät syventämään jollakin tavoin aikaisemmin hankkimaansa taidealan osaamista ja oppivat markkinointia ja yrittäjyysaineita työllistääkseen itsensä noin vuoden koulutuksen jälkeen. Naatange Art La on Lasten ja nuorten säätiön kehitysyhteistyöhanke, jonka toimeksiannosta tämä opinnäytetyö käynnistyi.

Opinnäytetyön tavoitteena oli arvioida yrittäjyyden opetusohjelman sopivuutta taidealalle suuntautuville opiskelijoille ja antaa suosituksia opetusohjelman kehittämiseen siten, että se tukisi paremmin nimenomaan taidealalle suuntautuvien opiskelijoiden ammattitaitoa. Tällä hetkellä koulutuksessa käytetään pääkumppanijärjestön Synapse Centerin jo aikaisemmissa hankkeissa käyttämiä yrittäjyys- ja kansalaiskasvatus -opetusohjelmia, jotka ovat yleisluontoisia, eivät erityisesti taiteilijakoulutukseen suunnattuja. Kun koulutusten kohderyhmänä on haasteellisissa elämäntilanteissa olevat tai olleet nuoret myös kohderyhmä on huomioitava erityisenä. Näkökulmaa ja ideoita opinto-ohjelmien kehittämiseen haettiin benchmarkkaamalla muita taiteilijoille suunnattuja yrittäjyyshankkeita ja haastattelemalla senegalilaisia taiteilijoita, jotka tuntevat taiteilijoiden työllistymisen ja koulutuksen haasteita Senegalissa. Vertailemalla hankkeiden toimintasuunnitelmia, loppuraportteja ja osallistujien palautteita voitiin nostaa kehittämisehdotuksia oppituntisisältöjen niveltämiseksi nimenomaan taide- ja kulttuurialan toimijoihin, teoreettisuuden määrän tarkistamiseksi ja käytännön tekemisen lisäämiseksi. Haastatteluaineisto tuki havaintoja ja tuotti yksityiskohtaisempaa tietoa senegalilaisesta yhteiskunnasta toimintaympäristönä. Opinnäytetyö hyödyttää pääasiassa toimeksiantajaa, mutta kokoaa myös tietoa taiteilijoiden yrittäjyyskoulutuksista kiinnostuneille.

Aihe on hyvin ajankohtainen ja tarpeellinen, sillä opetusohjelmia ollaan viimeistelemässä. Senegalissa nuoria on väestöstä noin 60% ja työllistyminen on todellinen haaste. Nuorten osuus kasvavasta väestöstä tulee entisestään kasvamaan lähitulevaisuudessa, joten valtion lisäksi tarvitaan erilaisia yksityisiä toimijoita ja kansainvälisiä järjestöjä koulutuksen kentälle.

Asiasanat opetusohjelmat, yrittäjyys, nuoret, kehittäminen, kehitysyhteistyö, Senegal

HUMAK UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES
Name of the Degree Programme

ABSTRACT

Author Mari Holopainen	**Number of Pages 39 + 10 pages attachments**
Title Development ideas for entrepreneurship program of Naatange Art La (Art is Wellbeing) –project targeted at youth in challenging life situations.	
Supervisor(s) Arto Lindholm	
Subscriber and/or Mentor Children and Youth Foundation, Enna Angervuori	

Abstract

The Naatange Art La project educates Senegalese youth with disabilities and from difficult backgrounds so that they can deepen their skills in the art and learn marketing and entrepreneurship to employ themselves after about one year of training. Naatange Art La is a development project of the Children and Youth Foundation, the orderer of this thesis.

The aim of the thesis was to evaluate the suitability of the planned entrepreneurship lessons for students in the field of art and to make recommendations for development so that it would better support the creation of professional skills of specially the art students. At present, the training is based on the main partner organization, Synapse Center´s, entrepreneurship program and other education programs used during earlier projects. Those trainings are more general. Planning of lessons needs extra attention when target group is youth in challenging life situations. The vision and ideas for developing the study program were sought by benchmarking other entrepreneurial training projects for artists. Senegalese artists who know the challenges of artists' employment and education in Senegal were also interviewed. Comparative projects, action plans, final reports and feedback from participants were used to find development proposals. Examples from field of art, mentoring, productization skills and strengths and co-operation with professionals already during studies were noted important. The interview material supported observations and produced more detailed information on the Senegalese society as an operating environment. The thesis mainly benefits the client, but also compiles information on the interests of artists in entrepreneurship education.

The subject is necessary as the curricula is being finalized. In Senegal, young people are around 60% of the population and employment is a real challenge. The share of young people in the growing population will continue to grow in the near future, so there is a need for a variety of private actors and international organizations in the training field.

Keywords education, entrepreneurship, youth, development, Senegal

SISÄLLYS

1 JOHDANTO 5

2 TUTKIMUSASETELMA, TIEDONHANKINTA JA KEHITTÄMINEN 6
2.1 Tutkimusmenetelmät
2.2 Aineiston analyysi 8
2.3 Luotettavuus

3 TAITEESTA HYVINVOINTIA - NAATANGE ART LA 9

3.1 Lasten ja nuorten säätiö 10
3.2 Kehitysyhteistyö
3.3 Naatange Art La -hanke 11
3.4 Senegal toimintaympäristönä 12

4 NUORET TAITEILIJANALUT KOHDERYHMÄNÄ 18

4.1 Haasteelliset elämäntilanteet, syrjäytymisuhka 19
4.2 Taiteilijuus Senegalissa 21
4.3 Taiteilijuus vs yrittäjyys? 23

5 KOULUTUS 23

5.1 Muita koulutushankkeita 24
5.2 Naatange Art La opetusohjelmat 27

6 YRITTÄJYYS OPETUSOHJELMAN KEHITYSKOHTEET 27

7 POHDINTA 34
7.1 Tutkimuksen luotettavuus

LÄHTEET 37

LIITTEET 40

1 JOHDANTO

Tämän opinnäytetyön aihe tuli esiin harjoittelujakson aikana. Lasten ja nuorten säätiö toteuttaa kehitysyhteistyöhanketta, Naatange Art La – Taide on hyvinvointia, joka kouluttaa taiteellisesti lahjakkaita haasteellisessa elämäntilanteessa olevia senegalilaisnuoria Dakarissa yrittäjyys- ja markkinointiopinnoin. Hankkeen työharjoitteluilmoitus kiinnitti huomion, sillä hankkeessa yhdistyy kehitysyhteistyö ja kulttuuritoimijat sekä osaamisen kehittäminen, jotka kaikki ovat kiinnostavia.
Lasten ja nuorten säätiön kehitysyhteistyö kohdistuu erityisesti nuoriin ja pohjautuu Suomen kehityspoliittiseen ohjelmaan ja YK:n kestävän kehityksen tavoitteisiin. Kehitysyhteistyöhankkeita toteutetaan yhteistyössä paikallisten kumppanijärjestöjen kanssa. Hankkeen pääpartneri Senegalissa on Synapse Center, jolla on paljon kokemusta mm. yrittäjyys opintojen järjestämisestä. Tähän koulutukseen laadittu yrittäjyys osion opetusohjelma pohjautuu Synapse Centerin yleisiin yrittäjäkoulutuksiin eikä välttämättä palvele parhaalla mahdollisella tavalla taidealalle työllistyviä nuoria. Hankkeen yhtenä tavoitteena on, että koulutuksen käyneet nuoret pystyisivät työllistämään itsensä taiteella koulutuksen jälkeen.

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on tuottaa kehittämisehdotuksia yrittäjyyden opetusohjelmaan ja auttaa näin koulutuksen järjestäjiä kehittämään koulutusta. Vertailuanalyysin avulla haetaan muista taidealan yrittäjyyttä kehittävistä koulutushankkeista hyviä harjoitteita ja toimintatapoja, jotka täydentäisivät Naatange Art La:n opetusohjelmaa. Teemahaastatteluin haetaan näkökulmia senegalilaisilta taiteilijoilta ja hankkeessa työskenteleviltä opettajilta senegalilaisen yhteiskunnan erityispiirteiden ymmärtämiseksi ja senegalilaisten taiteilijanuorten työllistymispolkujen helpottamiseksi. Vaikka yhteiskunnat eivät tue työllistymistä tai auta syrjäytyneitä samalla tavoin monessakaan maassa, kuin Suomessa, on hyvän elämän elementeissä kaikkialla hyvin loogisia ja kaikille ihmisille yhteisiä asioita.

Aihe on ajankohtainen, sillä nuorisotyöttömyys on ongelma erittäin monissa maissa, varsinkin nuoriväestöisissä Afrikan maissa; 60% kaikista työttömistä on nuoria. Yli 60 % Senegalin väestöstä on alle 24 -vuotiaita. Kymmenenkertainen määrä nuoria siirtyy

vuosittain työmarkkinoille työpaikkojen määrään verrattuna. Työttömyys ja epävarmuus työmarkkinoilla hankaloittaa nuorten siirtymistä koulutuksesta työelämään. Kun työkokemusta ei saada, on työllistyminen entistä hankalampaa. Köyhyys ja työttömyys omalta osaltaan ajavat nuoria muuttamaan kotimaastaan ja aiheuttavat monia muitakin lieveilmiöitä. Myös kehitysyhteistyövarojen käytöstä ja kehitysyhteistyön hyödyllisyydestä käydään ajankohtaista keskustelua länsimaissa.

2. TUTKIMUSASETELMA, TIEDONHANKINTA & KEHITTÄMINEN

Tämän opinnäytetyön tavoite on kehittää Naatange Art La –hankkeen yrittäjyydenopetusohjelmaa vastaamaan harjoituksiltaan paremmin juuri taide- ja kulttuurialalle kouluttautuvien ja työllistyvien nuorten tarpeita. Kyse on laadullisesta kehittämistutkimuksesta, jossa paneudutaan taide- ja kulttuurialalla toimivien yrittäjyys- ja markkinointiosaamisen tarpeisiin, Senegaliin toimintaympäristönä sekä haastavissa elämäntilanteissa elävien nuorten haasteisiin ja pyritään hiomaan yleisiä opetusohjelmia kohderyhmälle sopivammiksi.
Tutkimusote on laadullinen ja useat tutkimusmenetelmät muodostavat yhdessä kuvan, jonka avulla tehdään johtopäätökset ja lopulliset ehdotukset opetusohjelman kehittämiseksi. Tutkimuskirjallisuudessa käytetään käsitettä ”mixing research methods” (Hennink M. & Al. 2011, 52.) tai triangulaatio. Triangulaatiolla tarkoitetaan monimenetelmäistä tutkimusasetelmaa, jolla tutkittavasta ilmiöstä saadaan syvempää tietoa. Triangulaatiossa ongelman ratkaisemiseksi käytetään erilaisia lähestymistapoja, tiedonkeruumenetelmiä ja analyysimenetelmiä. (Kananen 2017, 17.) Eri menetelmiä käytetään yleensä niin, että määrällisen tutkimuksen pohjalta etsitään yleisiä tunnuspiirteitä, joita tarkemmin tutkitaan sopivalla laadullisella menetelmällä. Tässä opinnäytteessä pysytään kuitenkin laadullisissa tutkimusmenetelmissä, niitä yhdistäen.

Kvalitatiivinen tutkimus pyrkii ymmärtämään ilmiöitä, tutkimaan joustavasti, tuloksia kuvaten. Laadullisessa tutkimuksessa otanta on pienempi kuin määrällisessä tutkimuksessa, sillä se ei pyri yleistyksiin laajan aineiston avulla. Näin ollen yksityiskohtaisten kysymysten laatiminen ei ole tarpeen vaan haastatteluissa voidaan käyttää esimerkiksi

teemoja tai kuvia. Tutkimuksen tuloksena tuotetaan ratkaisu ongelmaan tai ymmärrystä tutkittavaan asiaan kuten kvantitatiivisessakin tutkimuksessa. (Kananen 2017, 16-17, 36.)

2.1 Tutkimusmenetelmät

Tässä kehittämistyössä tietoa kerätään yksilöhaastatteluin, erilaisista aineistoista ja benchmarkkaamalla muita taiteilijoille suunnattuja yrittäjyyttä tukevia hankkeita. Yksilöhaastatteluissa aihetta käsitellään tutkittavasta ilmiöstä jo tiedettyyn tietoon pohjaten, teemoittain. Tuomi & Sarajärvi (2009, 75) kuvaavat teemahaastattelun etenevän harkittujen, etukäteen valittujen teemojen ja niistä keskustelussa polveutuvien, kokonaiskuvaa rakentavien kysymysten avulla. Hirsjärven ym. (2009, 205) mukaan haastattelu antaa haastateltavalle mahdollisuuden tuoda mielipiteitään ja ajatuksiaan esiin syvemmin ja laajemmin kuin kysely. Muita haastattelutyyppejä ovat muiden muassa avoin haastattelu tai tarkoin strukturoitu haastattelu.

Benchmarking on vertailuanalyysiä tai vertaiskehittämistä, jossa arvioidaan omaa toimintaa toisen organisaation toimintaan. Vertailukumppani voidaan valita saman alan organisaatiosta, tai miltä tahansa toimialalta. Ajatuksena on kuitenkin löytää itseä jossakin suhteessa toimintatavoiltaan ja käytänteiltään parempi organisaatio, jolta oppia. Benchmarkingin avulla pyritään tunnistamaan oman toiminnan heikkouksia ja laatimaan omaa toimintaa kehittäviä suunnitelmia ja tavoitteita. Käytännössä benchmarkingia toteutetaan usein vierailuilla vertailtavaan organisaatioon tai verkostotoiminnalla mutta myös kirjallisten tietolähteiden, kuten artikkeleiden, Internet-sivujen tai kirjojen käyttö on yleistä. (Itä-Suomen yliopisto 2018.) Tässä kehittämistyössä on käytetty tietolähteinä erilaisten nuorten ja taiteilijoiden yrittäjyysosaamista ja työllistymistä tukevien hankkeiden verkkosivuja, toimintasuunnitelmia työkaluineen, loppuraportteja ja osallistujien palautteita hyvien toimintatapojen ja harjoitteiden löytämiseksi Naatange Art La hankkeenkin käyttöön. Eri hankkeista oli saatavissa hieman erilaisia materiaaleja.

Teemahaastattelu on avointa haastattelua strukturoidumpi haastattelumenetelmä, jossa tutkija valmistelee aihepiiriin tutustumisen pohjalta teemat tai aihepiirit, joista

haastatteluissa keskustellaan. Teemat ovat samoja kaikille haastateltaville, vaikkeivat kysymysten muoto tai järjestys välttämättä ole. Vaikka haastattelija ohjaa keskustelua vuorovaikutteisesti teemojen avulla, hänen tulee hänen pitää huoli, ettei johdattele haastateltaviaan. (Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000, 47-48.)

Tämän kehittämistyön haastateltaviksi on pyydetty henkilöitä, joilla on tietoa ja omakohtaista kokemusta taiteilijoiden työllistymisestä ja sen haasteista Senegalissa ja Naatange Art La –hankkeen opinto-ohjelman toteuttamisesta käytännössä. Myös haastatteluista haetaan ideoita nuorten koulutuksen kehittämiseen, työllistymisedellytysten parantamiseen ja toimintaympäristön syvempään ymmärtämiseen.

2.2 Aineiston analysointi

Laadullisessa tutkimuksessa analyysi ja tiedonkeruu vuorottelevat, eli analyysi on mukana tutkimuksen eri vaiheissa. Analysointi on joustavampaa, mutta vaatii tutkijalta valintoja. (Kananen 2014, 99-100.) Ennen analyysiä aineisto tulee käsitellä: virheelliset aineistot poistetaan, äänitetyt haastattelut litteroidaan ja kirjoitetut muistiinpanot puhtaaksikirjoitetaan. Yleisimpiä aineiston analysointitapoja ovat teemoittelu ja tyypittely, sisällön analyysi tai diskurssianalyysi. (Hirsjärvi ym. 2009, 221-225.) Analyysissä tekstimuotoista aineistoa tiivistetään epäoleellisten asioiden karsimiseksi pois. Tässä tutkimuksessa käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä, jossa haastatteluin saatua aineistoa pelkistettiin ja ryhmiteltiin aiheittain ja tarvittaessa yhdistettiin. Värikoodaus auttoi jaottelemaan sanoja ja lauseita tarkemmin.

Haastattelujen teemat olivat:

1. aikuistuminen ja työttömyyden vaikutukset nuorten elämään Senegalissa
2. Taiteilijoiden työllistymisen mahdollisuudet Senegalissa
3. Mitä haasteellisista elämäntilanteista tulevien nuorten yrittäjyys & markkinointi koulutukseen tulisi lisätä heidän työllistymisensä helpottamiseksi?
4. Yksityisen / julkisen sektorin toimijat työnantajina tai yhteistyökumppaneina?
5. Vapaa sana aihealueesta

Koulutushankkeisiin liittyvistä materiaaleista, esimerkiksi verkkosivuilta ja toimintasuunnitelmista etsittiin ja vertailtiin erityisesti yrittäjyyden tueksi rakennettuja koulutusosioita ja niiden toimenpiteitä sekä työkaluja. Loppuraporteista ja verkkomateriaaleista haettiin osallistujien palautteita ja kommentteja erilaisten työtapojen, työkalujen ja aihepiirien hyödyllisyydestä ja toimivuudesta.

2.3 Luotettavuus

Vaikka laadullisessa tutkimuksessa on hyvin haastavaa saavuttaa objektiivista luotettavuutta, tutkimuksen luotettavuutta on aiheellista aina tarkastella, tutki mitä tahansa. Luotettavuutta ja laatua mittaavat reliabiliteetti ja validiteetti. (Kananen 2014, 146-147.) Validiteetilla tarkoitetaan aineistosta tehtyjen johtopäätösten luotettavuutta. Mittaavatko johtopäätökset sitä mitä tutkimuksessa on ollut tarkoitus mitata. Reliabiliteetilla tarkoitetaan tutkimustuloksen toistettavuutta. Myös tutkimusprosessi vaikuttaa luotettavuuteen, joten se tulee selostaa tarkasti. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston keräämisen olosuhteet, haastatteluihin kulunut aika, virhetulkinnat ja häiriötekijät esimerkiksi haastattelutilassa tai välineissä on huomioitava. Lukijan avuksi voi käyttää muiden muassa suoria lainauksia haastatteluista päätelmiensä perustelujen havainnollistamiseen. (Hirsjärvi ym. 2009, 69, 231-233). Kanasen (2010, 68-69) mukaan tutkimuksen dokumentointi lisää sen arvioitavuutta ja luotettavuutta.

3 TAITEESTA HYVINVOINTIA - NAATANGE ART LA

Naatange Art La on työn toimeksiantajan, Lasten ja nuorten säätiön hallinnoima kehitysyhteistyöhanke, jonka kohteena ovat senegalilaiset haastavassa elämäntilanteessa olevat, taiteellisesti lahjakkaat nuoret.

3.1 Lasten ja nuorten säätiö

Lasten ja nuorten säätiö perustettiin 2001 yritysten kanssa yhteistyössä toimivaksi ennaltaehkäisevää nuorisotyötä tekeväksi järjestöksi. Perustajajäseniä olivat ministerit Pär Stenbäck ja Heikki Järvenpää sekä Suomen Lions-liitto, Folkhälsan ja Nuorten Itsenäisyysrahasto / Aseman lapset ry. Ajatuksena oli ja on edelleen tuoda esiin nuoriin liittyviä kysymyksiä ja nuorten ääntä yhteistyössä yhteiskunnallista vastuuta kantavien yhteisöjen ja ihmisten kanssa. Vaikeissa elämäntilanteissa olevia nuoria autetaan luovilla ja toiminnallisilla menetelmillä. Lasten ja nuorten säätiön arvot ovat: avoimuus, rohkeus, luovuus, kunnioitus ja aitous. (Lasten ja nuorten säätiö 2018.) Työtä nuorten parissa tehdään erilaisten asiantuntijoiden, taiteilijoiden ja nuorisotyön ammattilaisten kanssa. Kotimaassa on käynnissä 6 projektia ja lisäksi säätiö toteuttaa ulkoministeriön rahoittamia kehitysyhteistyöhankkeita.

3.2 Kehitysyhteistyö

> ”Ulkoministeriö vastaa Suomen varsinaisesta kehitysyhteistyöstä. Vuonna 2018 kehitysyhteistyön määrärahat – 886 miljoonaa euroa – vastaavat 0,38 % Suomen bruttokansantulosta. Määrärahoja käytetään niin sanottuun varsinaiseen kehitysyhteistyöhön ja muuhun kehitysyhteistyöhön.
>
> Varsinaisesta kehitysyhteistyöstä vastaa ulkoministeriö. Siihen kuuluvilla varoilla tehdään esimerkiksi Suomen ja kumppanimaan välistä kahdenvälistä kehitysyhteistyötä, tuetaan YK:n, kehityspankkien ja suomalaisten kansalaisjärjestöjen työtä sekä annetaan humanitaarista apua. Muuhun kehitysyhteistyöhön tilastoidaan pakolaisten vastaanottokuluja, kehitysyhteistyön osuus EU:n talousarviosta sekä muita kehitysavuksi laskettavia maksuja eri hallinnonaloilta.” (Suomen Ulkoministeriö 2018. Kehitysyhteistyö.)

Lasten ja nuorten säätiön kehitysyhteistyökumppaneista ensisijaisia ovat International Youth Foundation (IYF) jäsenverkoston (Global Partner Network, GPN) jäsenjärjestöt, joita löytyy 69:stä maasta yhteensä noin 470. Suomessa tärkeimmät yhteistyötahot ovat kehitysyhteistyöjärjestöjen kattojärjestö Kepa sekä Kehitysyhteistyön nuorisoverkosto. (Lasten ja nuorten säätiö, kehitysyhteistyö 2017.)

Suomessa keskustelu kehitysyhteistyöstä on ollut pinnalla vuoden 2015 turvapaikanhakija-aallon ja vuosina 2015-18 tehtyjen kehitysyhteistyövarojen leikkausten jälkeen. Kehitysyhteistyön kattojärjestö Kepan (2014) mukaan 2013 vuoden kehysriihessä hallitus päätti 29 milj. euron leikkauksesta kehitysyhteistyövaroihin vuodelle 2015 sekä 30,5 milj. euron leikkauksesta vuodelle 2016 ja 32 milj. euron leikkauksesta vuodelle 2017. Leikkaukset olivat yllätys, sillä Suomi on sitoutunut kansainvälisesti nostamaan kehitysyhteistyön määrärahat 0,7 prosenttiin bruttokansantuotteesta. 50-100 miljoonan euron leikkaukset vuosittain kehyskaudella 2015-2018 tarkoittavat pahimmillaan Suomen kehitysyhteistyövarojen putoamista jopa alle 0,5 prosenttiin bruttokansantuotteesta.

Kehitysyhteistyövaroilla tehdään paljon erilaista koulutuksen kehittämistä kansainvälisesti. Leikkauksista huolimatta järjestöt ja valtiot pyrkivät löytämään uusia toimintatapoja hädänalaisten auttamiseksi. Esimerkkinä marraskuussa 2015 Vallettan huippukokouksessa Maltalla perustettu Euroopan unionin Afrikan muuttoliike –rahasto, jonka tavoite on ehkäistä muuttoliikettä Afrikassa ja Eurooppaan. Rahasto vahvistaa perusopetusta mm. Etelä-Sudanissa. (Kehitys 2016 /2. Työn perässä toiseen maahan.)

3.3 Naatange Art La -hanke

> ”Naatange art la (”Taide on hyvinvointia”) -hankkeessa heikossa asemassa olevat senegalilaiset nuoret saavat mahdollisuuden kouluttautua ammattitaiteilijoiksi ja hyödyntää taideosaamistaan yhteisöjensä ja yhteiskuntansa hyväksi. Soveltavan taiteen käyttöä perusopetuksessa ja nuorten kansalaisaktiivisuutta tuetaan kouluyhteistyöllä.”

Hanke toteutetaan vuosina 2017-2020 viiden järjestön yhteistyönä. Koulutuksessa on mukana noin viisisataa nuorta opiskellen konemusiikin tekemistä, äänitekniikkaa, sirkusta, vaatesuunnittelua ja visuaalista taidetta. Lisäksi koulutukseen sisältyvät elämäntaidot, kansalaistaidot, yrittäjyys ja taiteen soveltava käyttö. Yhteisön hyvinvointia kehittävään toimintaan kuuluu ohjelmaa, johon sekä opettajat että oppilaat pääsevät mukaan. Opettajat saavat muiden muassa täydennyskoulutusta taidemetodien käytöstä opetuksessa, nuoret taiteilijat tekevät työharjoittelut kouluissa osana koulutus-

taan. Näin kehitetään peruskoulutuksen laatua Senegalissa, sekä edistetään oppilaiden yhteiskunnallista aktiivisuutta. Mukana on neljäkymmentä koulua. Pääyhteistyökumppani Senegalissa on Synapse Center. Taiteellisten osioiden koulutuksesta vastaavat yhdistykset: sirkusalalta Sencirk, jolla on myös vahva yhteiskunnallisen vaikuttamisen opetusperiaate, käsi- ja kuvataiteessa HandiEco, jonka ovat perustaneet liikuntarajoitteiset naiset, musiikissa ja äänitekniikassa La Factory ja Africulturban. St. Louisin tanssiin painottunutta ryhmää ohjaa Diagn´Art. (Lasten ja nuorten säätiö 2017. Kehitysyhteistyö, Senegal.)

KUVA 1. Synapse Centerin taidetoteutuksista vastaavat kumppanit

3.4 Senegal toimintaympäristönä

2000-luvun alussa Senegalissa on edetty harppauksin kohti kattavaa peruskoulutusta. Kun vuonna 2000 peruskoulun aloitti 69,8 prosenttia lapsista, vuonna 2009 prosenttiosuus oli jo 92,5. Silti vaatii edelleen paljon työtä, jotta lapset suorittaisivat kymmenen vuoden peruskoulun loppuun. Erityistä huomiota tarvitsevat tytöt ja haavoittuvassa asemassa olevat lapset. Koulutuksen haasteita ovat yhä tilat, opetusvälineistön puute ja koulutettujen opettajien puute, joka johtaa vajavaisiin taitoihin esimerkiksi matematiikassa ja jopa lukemisessa. (US Aid 2017.)

Senegalin väkiluku oli vuonna 2017 noin viisitoista miljoonaa. Kasvu on nopeaa: alle viidessä vuodessa luku on kasvanut 3 miljoonaa. Lasten ja nuorten säätiön mukaan:

> ”Yli 60 % Senegalin väestöstä on alle 24 -vuotiaita. Kymmenenkertainen määrä nuoria siirtyy vuosittain työmarkkinoille työpaikkojen määrään verrattuna. Rajalliset mahdollisuudet kouluttautua vaikeuttavat nuorten kykyä löytää ihmisarvoista työtä tai päästä elämässä eteenpäin. Erityisesti valtaosa Senegalin kulttuuriteollisuuden tuotannosta tapahtuu epävirallisella sektorilla, ja kulttuurialan työntekijät työskentelevät virallisen järjestelmän ja tukien ulkopuolella.

> Kulttuurisektorin työllistämispotentiaali on Senegalissa ja koko Afrikan mantereella vielä monelta osin hyödyntämätön. Luova talous on vahva kehityksen moottori, ja yksi nopeimmin kasvavista sektoreista maailmantaloudessa tulonmuodostuksen ja vientitulojen lähteenä. Kulttuuriin investointi myötävaikuttaa taloudelliseen ja sosiaaliseen kehitykseen, yhteisöjen hyvinvointiin, henkilökohtaiseen elämänlaatuun, vuoropuheluun ja yhteenkuuluvuuden tunteeseen." (Lasten ja nuorten säätiö 2017. Kehitysyhteistyö, Senegal.)

Koko Afrikan mittakaavassa nuorten osuus kaikista työttömistä on 60%. Pohjois-Afrikassa nuorisotyöttömyysaste on 25% mutta vielä tätäkin suurempi esimerkiksi Botswanassa, Senegalissa ja Etelä-Afrikassa. Afrikassa on 15-24-vuotiaita nuoria eniten maailmassa; 200 miljoonaa. Afrikan valtioiden hallitukset törmäävät työttömyyteen monin eri tavoin ja siihen pyritään reagoimaan: Senegalissa presidentti Macky Sall käynnisti 2013 projektin, jonka tavoitteena oli luoda 30 000 työpaikkaa vuodessa ja mahdollisesti 300000 työpaikkaa vuoteen 2017 mennessä, sillä joka vuosi työmarkkinoille tulee lisää noin 200000 ihmistä. (Africa Renewal 2017. Africa´s jobless youth cast a shadow over economic growth.)

The Fund for Peace on yhdysvaltalainen voittoa tavoittelematon, riippumaton järjestö, joka haluaa estää sotia ohjaamalla yhteiskuntia kohti kestävää turvallisuutta. Järjestöllä on työkalu (CAST = Conflict Assessment Framework Manual), jolla se tekee sisällön analyysiä kerätystä datasta (lehdet ja Internet 177 maasta verrattuna tilastoihin, kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen data sekä asiantuntijoiden haastattelut). Se on listannut kaksitoista sosiaalista, taloudellista ja poliittista indikaattoria, joilla saadaan käsitys kunkin valtion konfliktialttiuden tilasta, milloin vain. Jokainen indikaattori on saanut arvon 1-10, jossa yksi tarkoittaa vakaata ja kymmenen kertoo riskialttiudesta väkivallalle. Riskiä nostaa mm. luonnon katastrofit vaikuttaessaan ihmisiin ja heidän elinkeinoihinsa, erilaiset epidemiat, poliittiset selkkaukset ja lakimuutokset. The Fund for Peace on listannut käytännönläheisesti kysymyksiä, joiden avulla on helppo saada esiin valtioiden riskit ja julkaisee vuosittain The Fragile States Index julkaisua, jota tässä kehittämistyössä käytetään ilmentämään Senegalia toimintaympäristönä. Indexin tavoitteena on auttaa ajantasaisella tiedolla poliitikkoja, paikallisyhteisöjä ja kentällä työskenteleviä. (The Fund for Peace 2017. Country Analysis Indicators and Their Measures. Conflict assessment indicators.)

KUVA 2. Maa-analyysin indikaattorit, The Fund for Peace

Ihmisten vaikuttamismahdollisuudet yhteiskuntaan ja sen toimintoihin sekä omaan elämään voivat ontuessaan johtaa konflikteihin tai kotimaan jättämiseen. Tarjoamalla tukea työllistymiseen ja vaikuttamismahdollisuuksiin omassa maassa, voidaan ennalta ehkäistä konflikteja ja maastamuuttoa. Tärkeitä kysymyksiä ovat The Fund for Peacen mukaan esimerkiksi: Tuottaako työ taloudellista hyötyä? Kunnioitetaanko oman heimon tai ryhmän historiaa ja oikeuksia? Seuraavat kuvaajat koskevat Senegalia. Käyrien laskiessa tilanne on paraneva ja vastaavasti nouseva käyrä kertoo tilanteen huononemisesta.

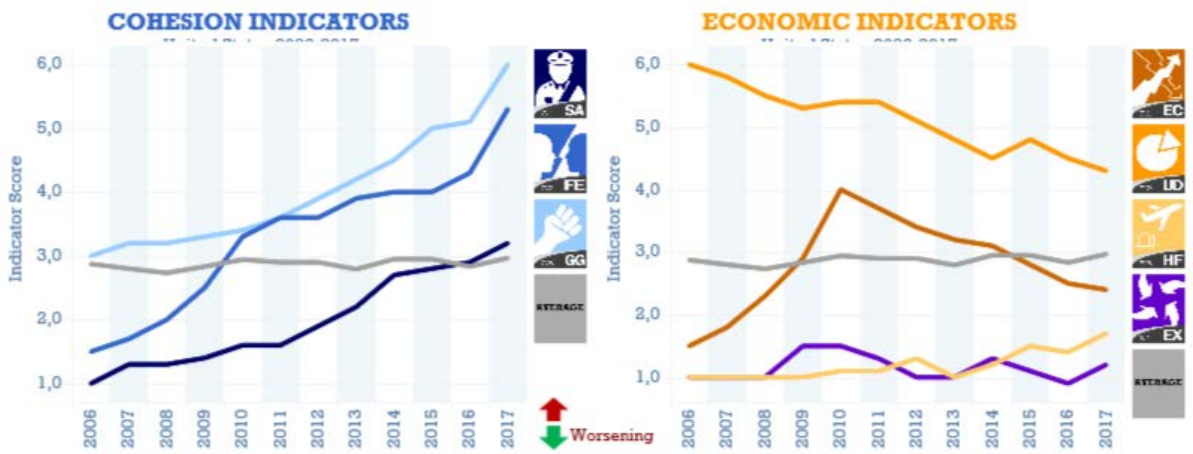

KUVA 3. The Fund for Peace 2018. Country Data Senegal 1

Sininen Cohesion indicators (yhtenäisyyden indikaattorit) on Senegalin kuvaajista kriittisin. Korkein vaalean sininen Group Grievance (vääryydet ryhmittymiä kohtaan) kertoo muiden muassa resurssien epätasapuolisesta jakautumisesta, suvaitsemattomuudesta erilaisia uskonnollisia tai etnisiä ryhmiä kohtaan, väkivallasta yleisesti tai tiettyjä ihmisryhmiä kohtaan ja menneiden väkivaltaisuuksien käsittelyn tehokkuudesta niin, että sorretut ovat saaneet oikeutta. Harjoittelussa vierailimme mm. HandiEcon työpajoissa ja kuulimme liikuntarajoitteisten ja kehitysvammaisten vaikeasta tilanteesta ansaita elantoaan. Toiseksi korkein merensininen käyrä Factionalized elites (suuntautunut eliitti) kuvaa johtajuutta ja vallan oikeudenmukaista jakautumista, kansallistunnetta, vaurauden jakautumista ja lakien demokraattisuutta. Tässä tilanne on huonontunut ja Senegalilla on paljon parannettavaa. Tähän aihepiiriin pureutui myös yksi haastatelluista taiteilijoista:

> ”Everything is political in Senegal. For example if you are not involved to the government´s side it will be very difficult to get a job” –haastateltava nro 1

Keltainen Economic indicators (taloudelliset indikaattorit) kuvaa taloudellista tilannetta eri näkökulmista. Uneven development, ylin, tumma keltainen käyrä kuvaa epätasaarvoisuutta, työllistämisen, koulutuksen ja työharjoittelun mahdollisuuksia ja slummien olemassaoloa. Tässä Senegal on pystynyt parantamaan olojaan 2000-luvun alusta saakka.

Kuten monessa muussakin Afrikan maassa Human flight and brain drain (muuttoliike ja ”aivovuoto” eli osaajien ja poliittisen eliitin lähtö maasta) kuvaaja on nousussa. Kuvaaja kertoo mm. maastamuutosta ja ulkomailla asuvien kansalaisten rahallisesta tai poliittisesta vaikutuksesta maahan. Muuton harkitseminen siihen pystyville on ymmärrettävää, kun työllisyystilanne voi olla hankala koulutustaustasta riippumatta, kuivuus on verottanut viljelyä lisäten köyhyyttä ja joillakin toimialoilla on voinut olla ennalta arvaamattomia haasteita, kuten naapurimaiden Ebola-viruksen aiheuttama matkailutulon kasvun seisahtuminen muutama vuosi sitten. Ruskea kuvaaja Economic decline and poverty (talouden heikkeneminen ja köyhyys) on saatu hyvään laskuun. Se kertoo mm. valtion velasta, inflaatiosta, asenneilmapiiristä, yrittäjyyden mahdollistamisesta lailla. (The Fund for Peace 2017. The methodology behind The fragile states index.)

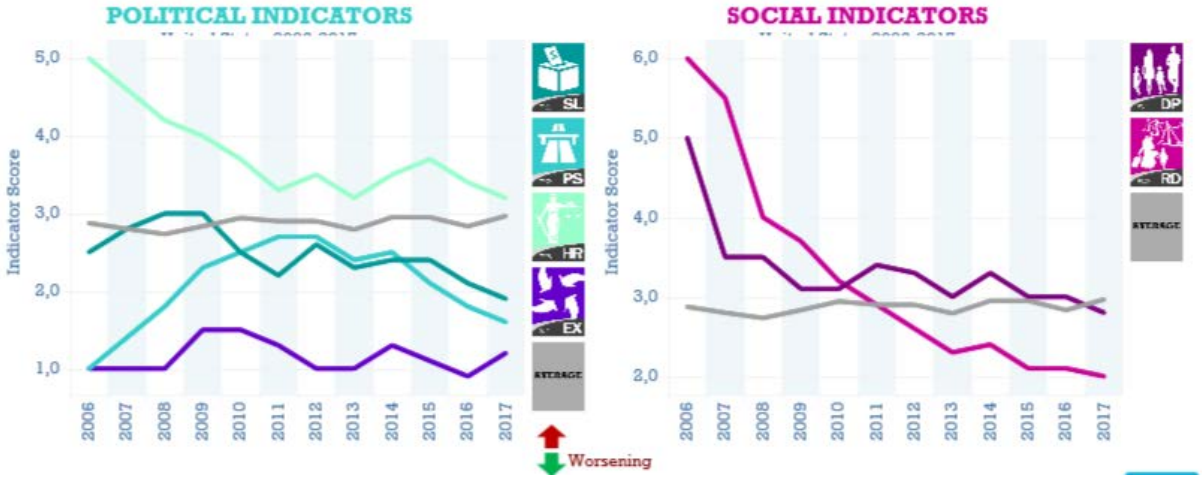

KUVA 4. The Fund for Peace 2018. Country Data Senegal 2

Turkoosi Political indicators (poliittiset indikaattorit) on pääasiassa kehittynyt Senegalissa hyvään suuntaan. Suurimmat parannukset ovat tapahtuneet 2006 jälkeen ihmisoikeuksissa, joita kuvaa ylin vaalea turkoosi käyrä. Käyrä kertoo myös poliittisesta, sanan-, medianvapaudesta sekä lapsityövoiman käytön tilanteesta.

Toiseksi alin vaalea turkoosi kuvaaja, Public services (julkiset palvelut) kertoo koulutuksen ja terveydenhuollon sekä infrastruktuurin tilasta maassa. Kuten aiemmin todettiin, koulutuksen tilaa on saatu Senegalissa huomattavasti parannettua siihen tehdyillä panostuksilla.

Violetti kuvio, Social indicators (sosiaaliset indikaattorit) on kehittynyt selkeimmin parhaalle tasolle. Tumma violetti kuvaaja, demografic pressures (demografiset paineet), vaatii vielä työtä. Se käsittelee väestönkasvua ja sen aiheuttamia haasteita: lapsikuolleisuutta, orpojen määrää, yleistä terveydenhuoltoa ja varautumista pandemioihin sekä nälänhätään. (The Fund for Peace 2017. The methodology behind The fragile states index.)

Jos tarkastellaan oppimista peruskoulutasolla, Afrikan maissa, on köyhien ja rikkaiden perheiden lasten oppimisessa silmiin pistävät erot monessa maassa, myös Senegalissa. Tämä puolustaa haastavissa elämäntilanteissa olevien tai vaikeista taustoista tulevien lasten ja nuorten koulutusta. Maailman pankin World Development Reportissa 2018 asiaa havainnollistetaan seuraavalla kuviolla, jossa on eroteltu köyhien ja rikkaiden perheiden lapset ja sukupuoli.

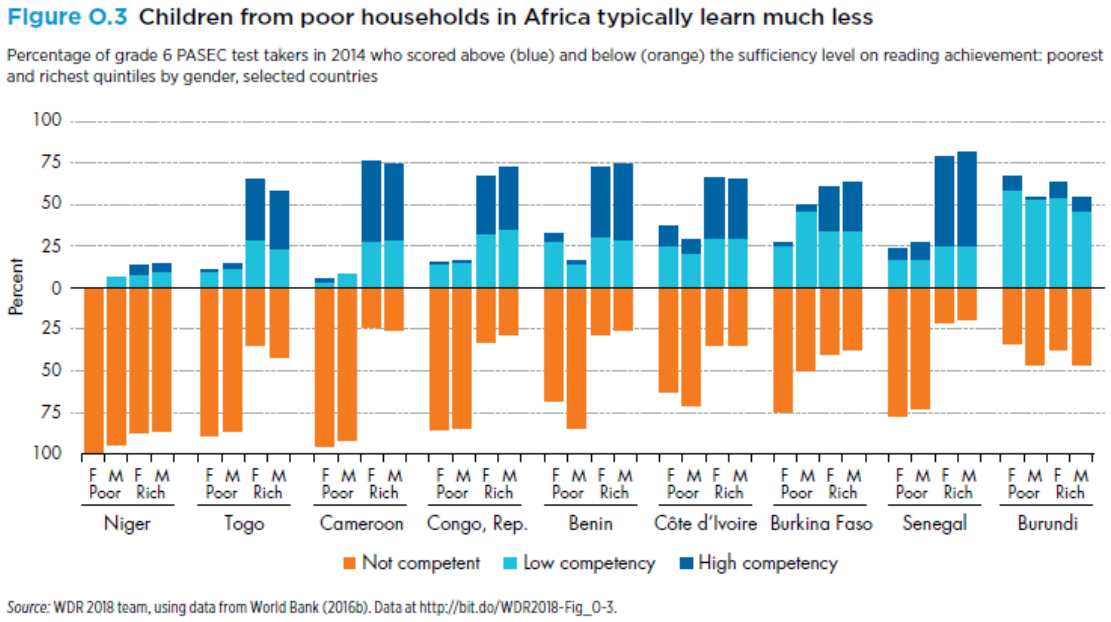

KUVA 5. Köyhien perheiden lapset oppivat vähemmän Afrikassa (World Bank 2018)

Naatange Art La –projektin toimenpiteet ovat tärkeitä ja oikeansuuntaisia monen edellä mainittujen osa-alueen näkökulmasta. Ei ole kyse vain koulutuksesta, vaan myös nuorten perheiden ja yhteisöjen tukemisesta, köyhyyden ja maastamuuton ennaltaehkäisemisestä, aktiivisen kansalaisuuden opettamisesta sekä suvaitsevaisuuden lisäämisestä ammattitaiteilijoita kohtaan. Projektin toteutuksen näkökulmasta on ensiarvoisen

tärkeää, että toteuttajina ovat vahvasti paikalliset toimijat, jotka tuntevat toimintaympäristön haasteet ja kulttuurin erityispiirteet.

4 NUORET TAITEILIJANALUT KOHDERYHMÄNÄ

Naatange Art La hankkeen kohderyhmänä ovat 18-29-vuotiaat dakarilaiset tai Saint Louisissa kirjoilla olevat nuoret, joilla on jo taitoja sirkuksesta, musiikista, muodin ja tekstiilien parista tai tanssista. Ohjelmaan haettaessa taitojen lisäksi etua on, jos nuorella on jo ideoita yrittäjyydestä tai nuori muutoin pystyy osoittamaan olevansa valmis panostamaan siihen. Projektisuunnitelman mukaan tavoitteena on, että 60% osallistujista olisi naisia ja koulutuksiin saataisiin mukaan10% joko liikuntarajoitteisia tai kehitysvammaisia nuoria. (Synapse Center 2018.)

Nuoriin kohdistuu paljon odotuksia niin perheen, koulujen kuin yhteiskunnankin taholta. Ikänsä ja kokemuksensa valossa he ovat myös herkässä biologisessa kehitysvaiheessa ja usein tarvitsisivat tukea itsenäistymiseensä joko perheeltä, koulutusjärjestelmältä tai yhteiskunnalta.

Epävarmuus työstä hankaloittaa asumisuraa ja jos ydinperhemalliakaan ei nähdä enää ainoana oikeana, tavoiteltavana elämäntapana (pohjoismaissa), on nuorilla riski jäädä ”ajelehtimaan”. Perinteisesti siirtymät ovat Pohjois-Euroopassa toteutuneet niin, että koulutuksesta työelämään siirtyessään nuori siirtyy omaan asuntoonkin, ellei ole jo koulun sijainnin vuoksi siirtynyt koulutuksen aikana. Viimeistään oman puolison löytämisen jälkeen on ollut tapana siirtyä asumaan erilleen omista vanhemmista. Toki siirtymäurille on tyypillistä limittäisyys ja vaihtelevuus, mutta nykyään suoraviivaiset siirtymät ovat mutkistuneet, muuttuneet moninaisemmiksi ja epävarmemmiksi. (Nyyssölä & Pajala 1999,13-19.)

Senegalissa nuorten itsenäistymiseen ei välttämättä liity muutto vanhempien taloudesta, vaikka nuoret naiset usein muuttavat aviomiestensä perheeseen avioiduttuaan. Perheyksikkö on tyypillisesti suurempi monen sukupolven ja sisarusperheiden yksikkö.

Itsenäistymiseen liittyy kuitenkin naimisiin meno ja perheen perustaminen, jotka puolestaan edellyttävät tuloja varsinkin nuorilta miehiltä. Nuorille siirtyy myös jossakin vaiheessa vastuu vanhenevien vanhempiensa ylläpidosta. Nykyään myös naisten työskenteleminen on normaalia ja monessa tapauksessa välttämätöntä toimeentulon varmistamiseksi.

ILO, kansainvälinen työjärjestö on 2016 nostanut keskusteluun huolen työllistyneiden nuorten toimeentulosta. Kehittyvissä maissa 37,7 prosenttia työskentelevistä nuorista elää työstä huolimatta äärimmäisessä tai kohtalaisessa köyhyydessä. Nuorten tilanne on aikuisia heikompi: aikuisista 26 prosenttia työskentelevistä elää työskentelystä huolimatta köyhyydessä. Vertailussa nuoret muuttavat Saharan eteläpuolisista maista ja latinalaisesta Amerikasta eniten ulkomaille (38%). (ILO 2016. The World Employment and Social Outlook. Trends for youth.)

Kehitys lehdessä haastateltu UNDP:n työntekijä Mohamed Yahya toivoo Afrikan muuttuvan, jottei kenenkään tarvitsisi muuttaa toimeentulon perässä mantereelta. Yahyan mukaan työ- ja opiskelupaikkojen lisäksi tarvitaan hyvää hallintoa:

> ”Puolet afrikkalaisista on alle 20-vuotiaita, mutta johtajien keski-ikä on 70 vuotta. Nuoret on suljettu pois poliittisesta elämästä. Heidät on saatava mukaan.” (Kehitys 2016 /2. Työn perässä toiseen maahan.)

Työttömyyden seuraukset riippuvat tietenkin ihmisen sopeutumiskyvystä, sosiaalisista suhteista ja suvun varakkuudesta, ellei yhteiskunta tarjoa sosiaaliturvaa.

4.1 Haasteelliset elämäntilanteet, syrjäytymisuhka

Suomen opetushallituksen teettämän tutkimuksen, Syrjäytymisen ehkäisy - ohjaus- ja tukipalveluiden kehittäminen 1999, mukaan nuorelle on tärkeää pärjätä jollakin elämän kentällä, muutoin elämänhallinta on vaarassa kadota tai hän kokee pärjäämättömyyttä. Suomessa mahdollisia pärjäämisen kenttiä ovat esimerkiksi koulutus, harrastukset, perhe ja muut ihmissuhteet, työelämä, alakulttuuri, työvoimapoliittiset toimenpiteet ja oma itse. Kelpaamattomuuden ja ihmisarvon kyseenalaistamisen kokemukset saavat nuoret vetäytymään sellaisten ihmisten pariin, joiden edessä kelpaa.

Vaikeassa tilanteessa oleva nuori voi kokea joutuvansa murtamaan muureja yrittäessään aktivoitua ja epäonnistumisen riski voi pelottaa. (Liimatainen-Lamberg 1999.)

Dakarissa Naatange Art La hankkeessa mukana olevien nuorten kanssa keskustellessamme kuulimme elämäntarinoita perheiden hylkäämisestä ja kadulla asumisesta, koulupinnaamisesta tai muusta syystä koulun jäämisestä väliin, merkityksellisyyden löytymisestä harrastuksesta ja niin edelleen.
Ryhmässä oli myös nuoria, joilla oli jo oma lapsi ja tämä oli saanut nuoret suhtautumaan asioihin vastuullisemmin ja vakavammin. Sama ilmiö kävi ilmi Opetushallituksen tutkimushaastatteluista Suomessa. Nuoret oppivat näkemään oman toiminnan vaikutukset toisten ihmisten elämässä.

Menneisyyttään ei kuitenkaan saa muutettua ja tämä voi Liimatainen-Lambergin (1999) mukaan tuottaa nuorille ongelmia uuden yhteiskuntasuhteen rakentamisessa. Selviytymisstrategioina tutkimuksessa mainitaan kätkeminen, vetäytyminen ja ymmärryksen haku. Kätkemisessä vaikeista asioista vaietaan tai menneisyyteen liittyvät merkit vaikkapa kehossa peitetään. Ymmärrystä hakiessaan nuori kertoo avoimesti elämäntarinansa ja luottaa siihen, että työnantaja tai muu uusi tärkeä ihminen ymmärtää ajattelussa tapahtuneen muutoksen. (Liimatainen-Lamberg 1999.)

Mielekäs oppiminen edellyttää Lonkan ym. (2015, 58) mukaan sisäistä motivaatiota. Sisäisen motivaation syntyminen edellyttää kolmen psykologisen perustarpeen tyydyttymistä: autonomian, pystyvyyden ja yhteenkuuluvuuden tunteen. Autonomialla tarkoitetaan opiskelijan aitoa mahdollisuutta osallistua, vaikuttaa ja kokea omistajuutta oppimiseensa. Pystyvyyden tunne muodostuu tehtävistä, jotka ovat riittävän haastavia, mutta mahdollisia ja yhteenkuuluvuus pitkäkestoisessa työskentelyssä toisten kanssa. Naatange Art La –hankkeen koulutuksissa yhteenkuuluvuuden tunteen muodostumiselle on hyvät edellytykset, mutta saavatko opiskelijat vaikuttaa oppimiseensa ja kokea pystyvyyden tunnetta?

Maailman pankin World Development Report (2018) korostaa peruskoulusta jatkokoulutukseen siirtymässä avustamista: jos opiskelijalla on huono peruskoulutausta, tulisi

jatkokoulutuksessa huomioida tämä ja järjestää mahdollisuus tukiopetukseen tarvittavilta osin. Raportissa nostetaan esiin myös onnistuneita peruskoulutuksen jälkeisiä ohjelmia, joille on keskenään yhteistä niin sanotut yhteyden luoja kurssit, joilla nuori pääsee työelämän toimintaympäristössä oppimaan käytännön kautta koulussa heikoille jääneitä osa-alueita työskentelyn ohessa. Toinen hyviä ohjelmia yhdistävä tekijä on nopeammat, joustavammat polkuopinnot, jotka valmistavat työhön nopeasti ja opiskelijalähtöisemmin. (World Bank 2018.)

Suomessa yhtenä syrjäytyneessä asemassa olevien ihmisten auttamiskeinona käytetään sosiokulttuurista innostamista.

> ”tavoitteena on syrjäytyneessä asemassa olevien ihmisten ja ryhmien kykyjen vahvistaminen, niin että he voivat osallistua, kommunikoida, ja sitä kautta havainnoida ympäristöään. Tavoitteena on kehittää ihmisen oppimiskykyä, että hänellä olisi kykyä ja uskallusta elää normaalisti modernissa yhteiskunnassa ja sen kiihtyvässä muutoksessa. Sosiokulttuurinen innostaminen kannustaa oppimaan koko elämän ajan.” (Kurki 2000, 43–44.)

Naatange Art La –hankkeessa havaintojeni mukaan käytettiin työtapoja, joissa on sosiokulttuurisen innostamisen piirteitä: yhteisöllisyyttä ja sen vahvistamista, dialogisuutta, yksilöiden lisäksi toiminnassa mukana yhteisö, jopa yhteiskunnallisen tason toimijoita, avoimuutta, luovuuden virtaamista. Harjoittelujaksolla näimme tilanteita, joissa ohjaavat ”innostajat” uskoivat opiskelijoidensa mahdollisuuksiin niinäkin hetkinä, kun opiskelijoiden oma usko horjui.

4.2 Taiteilijuus Senegalissa

Monet ammatit Senegalissa ja muissakin Länsi-Afrikan maissa ovat kulkeneet perinteisesti suvussa, myös taiteissa, vahvimmin musiikissa. Esimerkiksi eri soitinten soittaminen on ollut tiettyjen sukujen tehtävä. Rytmejä, melodioita ja lauluja on siirretty suullisena perintönä. (Kehitys 2014/1, Senegal – rytmi veressä.) Etnisten ryhmien identiteetti näkyy edelleen musiikkityyleissä, vaikka juuri musiikissa monien tyylien sekoittaminen on nykyään tyypillistä.

Kulttuuriministeriön kotisivuilla kuvaillaan miten tärkeässä asemassa taiteilijat Senegalissa ovat edistäessään kulttuurista, sosiaalista, taloudellista ja poliittista monipuolisuutta. Hallituksen agendalla on ollut vuonna 2013 taiteilijoiden aseman tunnustaminen työntekijöiksi muiden joukkoon samoilla säännöillä ja oikeuksilla kuin muutkin työntekijöillä on, mukaan lukien mahdollisuus sosiaalivakuutukseen ja yleiseen terveydenhuoltoon. Kulttuuriministeriön sivuilla tunnistetaan ja tunnustetaan laaja kirjo taiteenlajeja: musiikki, käsityöläisyys (puu, jalometallit, nahka, lasi jne.), kuvataide, kirjallisuus, elokuva, antiikki, arkkitehtuuri, muoti ja design. (Ministère de la Culture du Sénégal 2018.) Dakarissa taidetta voi opiskella eri tasoisissa kouluissa. Akateemista taiteen koulutusta tarjoaa Ecole Nationale des Arts ja ISAC (Institut Supérieur des Arts et des Cultures).

Taiteilijuuteen liittyviä haasteita ja taiteilijoiden toimintaympäristöä ymmärtääkseni haastattelin tätä tutkimusta varten kolmea senegalilaista taiteilijaa: Sabar –tanssijaa, perkussionistia ja taiteen monilahjakkuutta perkussioiden ja maalaustaiteen saralta. Kaikki haastatellut asuvat tällä hetkellä Euroopassa, mutta heillä on vahvat siteet edelleen Senegalissa toimiviin taiteilijoihin ja tapahtumiin.

Jokainen haastateltava toi esiin aktiivisuuden töitä tai keikkoja etsittäessä. On oltava tai luotava suhteita muihin taiteilijoihin tai toimijoihin, joiden kanssa voi järjestää esimerkiksi tapahtumia ja saada mainetta. Kokeneemmat tekijät voivat myös opettaa aloittelevia taiteilijoita ja auttaa kontaktien löytämisessä. On pystyttävä näyttämään osaamisensa, sitä kautta sana kiirii.

> ” In Senegal you have to show your talent. You have to try to do something new to get attention” – haastateltava nro. 2

Myös markkinointiosaaminen on avainasemassa: sosiaalinen media mutta myös paikalliset televisiokanavat ovat hyviä näkyvyyden lisääjiä. Kilpailu on kovaa ja politiikka liittyy laajasti asioihin. (Haastatteluaineisto 2018)

> ”There are many little tv-channels in Dakar that young artists could contact. If you´d get your group to for example Youssou N´Dour´s TV it might open door for you.” – haastateltava nro. 3

4.3 Taiteilijuus vs. yrittäjyys?

> “Entrepreneurship is about the everyday, daily life; the civic practices of living, rather than an extraordinary accomplishment” (Hjorth and Bjerke 2006, 100).

Taide- ja kulttuurialalla harvoin puhutaan kuluttajasta tai asiakkaasta, sillä käsitteet liitetään vahvasti liiketalouteen. Yhteistoiminnasta kuitenkin puhutaan esityksissä ja tuotannoissa, joissa yleisö toimii kokemusten osatuottajana, vaikuttajana, viestijänä ja yhteistoimijana palvelun arvon luomisessa. Yhteistyö onkin yksi tärkeimmistä taiteilijan työkaluista.

Taiteellisessa työssä on hyvin yleistä, että tuloja saadaan erilaisista työkokonaisuuksista, projekteista, keikoista ja lähteistä. Siksi taiteilijalla on tärkeää olla taitoa markkinoida ja myydä osaamistaan rohkeasti monin tavoin eri kanavissa ja yhteyksissä. TaideART projektin haastatteluista nousi tärkeänä myös kyky yhdistellä erilaisia asioita ja nähdä tilaisuuksia yhdistää osaamistaan ja teoksiaan erilaisiin kombinaatioihin. Kun kuluttaminen ylipäätään on globalisoitunut, laajalla kuluttajajoukolla on paljon vaihtoehtoja mihin rahansa käyttää. Opiskelijan tai nuoren taiteilijan yhtenä haasteena on löytää oma identiteettinsä taiteilijana ja sijoittaa itsensä ja luova työhönsä yhteiskunnalliseen kontekstiin. Itsetuntemus on tärkeää – millä erotun? (TaideART 2016. Thoughts on Entrepreneurship in the arts.)

5 KOULUTUS

Ammatillinen koulutus ei vaikuta olevan enää tae työllistymiselle Suomessa, eikä Senegalissa, vaikka yhteiskunnat ovat hyvin erilaiset. Suomessa monesta syystä perinteisen koulutuspolun ulkopuolelle jääneille nuorille (Nyyssölän 1999 mukaan rikostaustaa omaavat, kouluallergiset, oppimisvaikeuksia tai sosiaalisia vaikeuksia omaavat, huonoista kotioloista tulevat, seikkailijat,) on järjestetty yksilöllisempää työpajamallia kohti työelämää. Naatange Art La hankkessa on samantyylinen ajatus huomioida lyhytkestoisemmalla täsmä-koulutuksella syystä tai toisesta työllistymisen haasteiden

kanssa kamppailevia, taiteellisesti lahjakkaita nuoria ja tukea heidän polkuaan työelämään. Nuorten kohdalla on osuvampaa puhua työmarkkinapolusta, kuin urasta, sillä polkuun kuuluvat työmarkkinoiden lisäksi sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma, yksilön motivaatiot ja tavoitteet sekä yksilön ominaisuudet (Nyyssölä & Pajala 1999, 42-43).

5.1 Muita koulutushankkeita

Suomessa on toteutettu erilaisia hankkeita taiteilijoiden yrittäjyysosaamisen vahvistamiseksi, maahanmuuttajataiteilijoiden työllistymisen tukemiseksi ja syrjäytymisuhanalaisten nuorten parissa. Tässä luvussa käsitellään Naatange Art La –hankkeen yrittäjyys opetusohjelman näkökulmasta benchmarkkaukseen sopivimmat hankkeet ja niiden toimenpiteet, joita osallistujat ovat pitäneet hyödyllisinä ja tärkeinä.

Kuinka elää kuvataiteella: Suomen Taiteilijaseuran Kuinka elää kuvataiteella -hanke tarjosi tukea ja apua kuvataiteilijan työn solmukohdissa. Hanke toteutettiin vuosina 2015-2016 ja sen aikana tarjottiin koulutusta ja neuvontaa matalan kynnyksen periaatteella puhelimitse ja sähköpostitse, sekä ympäri Suomea järjestetyissä koulutustilaisuuksissa. Koulutusten teemat liittyivät uusiin yrittämisen muotoihin, verotukseen, sopimusten laatimiseen, oman osaamisen tuotteistamiseen ja sosiaaliturvaan ja eläkkeeseen. Sopimusten laatiminen ja oman osaamisen tuotteistaminen erityisesti vaativat kuvataiteilijoilta astumista ydinosaamisen ulkopuolelle, mutta tunnistettiin erittäin tärkeiksi. (Kuinka elää kuvataiteella 2014.)

Taide Art –hanke: TaideART -hankkeen (1.11.2015–31.12.2017) puitteissa toteutettiin valtakunnallisesti seminaareja ja työpajoja sekä erilaisia projekteja, joiden yhteydessä käytännössä toteutettiin ja tutkittiin uudenlaisia taiteilijan ja muiden toimijoiden yhteistyömalleja. Hanke jakautui kuuteen työpakettiin, joita oli toteuttamassa kuusi ammattikorkeakoulua yhteistyössä: 1.Taiteesta liiketoimintaa (Turun AMK) 2. Taiteilijan kommunikaation välineet ja väylät (SAMK) 3. Liiketoimintaosaaminen eli näin pystyn elämään toteutuksillani (Lapin AMK) 4. Digitaalinen ratkaisuosaaminen (TAMK) 5. Taiteilijan uudet roolit (Saimaan AMK) 6. Asiakaslähtöinen taiteellinen työ (Novia)

> ”Tuotteistaminen, oman taiteen esilletuominen ja toimivien toimintamallien soveltaminen vaativat taitoja, jotka eivät suoranaisesti liity taiteen tekemiseen ja luomisprosessiin. Ne tukevat taiteilijan menestystä ja ovat siksi välttämättömiä” (TaideART –hanke.)

Erityisesti työpaketit kolme; liiketoimintaosaaminen ja kaksi; kommunikaation välineet ja väylät ovat tärkeitä osa-alueita taiteilijan hallita elinympäristöstään riippumatta. Liiketoimintaosaamisen työpaketti oli nimetty kuvaavasti: näin pystyn elämään toteutuksillani. Työpaketti sisälsi lyhytkoulutuksia aiheeltaan taiteen manageroinnin ja liiketoimintaosaaminen, canvas -työkalu palvelutarjoaman visuaaliseen esittämiseen sekä soveltavia toimeksiantoja yhteistyöyritysten ja järjestöjen kanssa. Manageroinnin- ja liiketoimintaosaamisen sisältöinä oli tuotannollista tietämystä budjetoinnista viestintään sosiaalisessa mediassa. Myös sopimusten laadintaa oli sisällytetty työpakettiin. Opiskelijoita perehdytettiin myös manageroinnin maailmaan ja opetettiin joitakin managerin työtehtäviä kuten varainhankintaa ja markkinointitaitoja. Opiskelijat saivat henkilökohtaista palautetta ryhmäpalautteiden lisäksi. Henkilökohtaista palautetta osallistujat kiittivät. Manageroinnin osaamisen tarpeellisuus tunnustettiin ja yhteistyöyritysten ja –verkostojen kanssa tehty työ avasi opiskelijoiden silmiä erilaisten yhteistyömahdollisuuksien suhteen. Toisessa, Taiteilijan kommunikaation välineet ja väylät työpaketissa kommunikaatiota tarkasteltiin ja kehitettiin erilaisissa toimintaympäristöissä, esimerkiksi vanhusten laitosmaisessa hoitokodissa, kyläyhdistysyhteistyössä tai taideopiskelijoiden tilaprojektissa (TaideART työpaketit.)

Uusien yhteistyömahdollisuuksien luomisessa tarvitaan hyvä asenne sekä taiteilijalta että yhteistyötaholta, halua kommunikoida ja ymmärtää toista. Uudelle taiteilijalle tämä voi olla haaste: osaako hän kertoa osaamisestaan ja yhteistyön erilaisista mahdollisuuksista, tuleeko hän oikein ymmärretyksi, saati arvostetuksi ja miten uusien alojen ja ihmisten kanssa toimitaan uusissa toimintaympäristöissä ja toimintakulttuureissa? Kommunikaatiopolku työkalu avaa vuorovaikutuksen merkitystä osana taiteen ja luovan alan toimijoiden uusia ansaintamalleja. Kommunikaatiopolku on sovellettu palvelumuotoilun käsitteistöstä, se on monialaista taiteeseen liittyvää puhetta ohjaava malli. Kommunikaatiopolku toimii taiteilijan, asiakkaan ja välittäjätahojen välillä. (TaideART -hanke.)

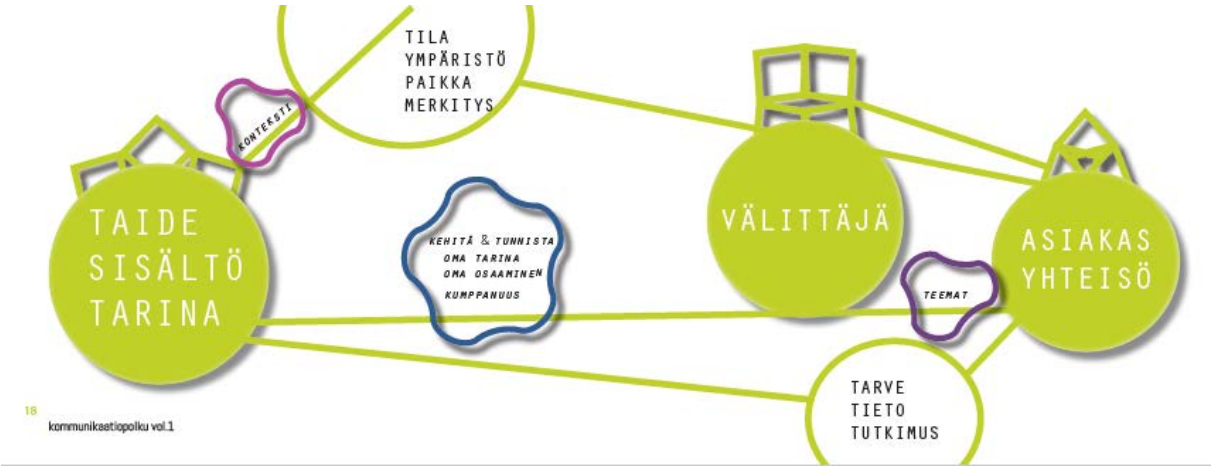

KUVA 6 TaideArt –hanke 2017. Kommunikaatiopolku

Taiteilijan on tärkeää oppia uusien markkinoiden luomista sinne, missä kilpailua on vähemmän. TaideArt –hanke 2017. Kommunikaatiopolku Hänen on osattava tunnistaa ammattitaitoaan ja uusia mahdollisuuksia yhteistyöhön. Sekä taiteilijan että kumppanitahon asenne on tärkeä kokeellistenkin yhteistyömahdollisuuksien luomisessa ja käynnistämisessä. Taide toimii vuorovaikutuksen välineenä ja kehittäjänä. (Kuusimäki & Mustaniemi 2017.)

> Vastuullinen taiteilija ottaa huomioon mihin taidetta tehdään, kenelle ja miksi, ei anna niiden välttämättä vaikuttaa sisältöön, mutta tiedostaa asiat ja kantaa taiteessaan mukana tulevan vastuun (Hannula 2004, 66-75).

Managerointi –hankkeen (2010-2012) tavoitteena oli auttaa nimenomaan nuoria taiteilijoita ansaintalogiikan löytämisessä ja pääsemään urallaan alkuun. Taiteilijoiden ansaintalogiikan ja työelämän toimintamallien tunteminen osoittautui vajavaiseksi ja siksi heitä autettiin tietopohjaisin luennoin ja niiden yhteydessä järjestetyin klinikoin, joilla taiteilija sai juuri hänelle kohdennettua apua urakehitykseensä. Lisäksi tarjolla oli kaksi henkilökohtaista managerointitapaamista kuukaudessa kolmen kuukauden ajan. (Sjöberg 2012, 3.) Osallistujien (35 henkilöä) palaute oli pääasiassa positiivista, toimintaa kiitettiin muiden muassa siitä, että oli mahdollisuus jutella omasta urasta jonkun puolueettoman, kokeneen ja kiinnostuneen kanssa, managerointi laajensi omaa näkökulmaa ja selkiytti sekä konkretisoi omia ajatuksia (Emt. 12).

TuPa –hanke (Tuottajapalveluja maahanmuuttajataustaisille luovan alan toimijoille): oli hanke maahanmuuttajataustaisille luovan alan toimijoille suunnattu. Humanistisen ammattikorkeakoulun 2013-14 hallinnoiman hankkeen tavoitteena oli saada luovan alan toimijat verkostoitumaan oman alansa toimijoiden kanssa, lisätä yritystoimintaan liittyvää osaamista ja joko auttaa työllistymään tai perustamaan oma yritys. Suomalaiseen yhteiskuntaan integroituminen oli myös yksi tavoitteista. Toimenpiteinä järjestettiin osallistujien toivomia koulutussisältöjä; mentoriapua ja neuvontaa, apua osuuskunnan perustamiseen (SummArt), workshopeja ja ideariihiä, yhdessä olemista ja kokouksia, esiintymisiä ja näyttely. (Dahlman 2014.) Mentoriapua ja käytännön kokeilujen tekemistä, kuten näyttelyn kokoamista kiiteltiin.

5.2 Naatange Art La opetusohjelmat

Tarkastelun kohteena olevan Naatange Art La hankkeen opetusohjelmia opetushenkilökunnan avuksi on kolme: Apprentissage par le service (Civic education), Compétences personnels (Lifeskills) ja Entrepreneuriat (Entrepreneurship). Tässä työssä keskitytään yrittäjyyden osioon ja sen oppituntien kehittämiseen taidealan tarpeita paremmin vastaavaksi. Yrittäjyysosio on alun perin luotu yleiseen yrittäjyyskoulutukseen, ei taide- ja kulttuurialalle. Opetusohjelmat ovat hyvin yksityiskohtaisesti jokaisen harjoitteen kuvailevia ja teoreettisia työkaluja sisältäviä.

6 YRITTÄJYYDEN OPETUSOHJELMAN KEHITTÄMISKOHTEET

Miten yrittäjyyden opetusohjelmaa tulisi kehittää? Tässä luvussa käydään ensin tiiviisti läpi yrittäjyys osion opetusohjelman sisältö opinnäytteen tekijän huomioineen ja sen jälkeen kootaan tärkeimmät kehittämisehdotukset teemoittain. Kehittämiskohteiden valinta perustuu benchmarkattujen vertaishankkeiden parhaisiin käytänteisiin ja loppupalautteista nousseisiin seikkoihin sekä senegalilaisten haastateltujen näkemyksiin.

Yrittäjyys osio lähtee liikkeelle harjoitteista, joiden avulla ryhmäydytään samoista asioista kiinnostuneiden ryhmän jäsenten kanssa. Tämä tehdään ennen tarkempia esittäytymisiä, jotka seuraavat myöhemmin. Ryhmäytyminen onkin hyvin tärkeää, sillä se edesauttaa nuoria löytämään oman alansa toimijoita, joiden kanssa verkottua ja edesauttaa sisäisen motivaation syntymistä (Lonka ym. 2015). Vaikka osa nuorista tulee työskentelemään varmasti yksinkin esimerkiksi musiikin tekemisen tai vaatesuunnittelun tehtävissä yksinkin, on tärkeää tuntea hyviä tekijöitä, jos ja kun mietitään esimerkiksi taide- tai myyntitapahtumien tuottamista tulevaisuudessa. Ryhmäläisten kautta voi löytyä myös arvokkaita kontakteja työelämään. Osiossa on hienosti rohkaistu luomaan ryhmän säännöt, jotka pätevät yhteisessä työskentelyssä jatkossa. Säännöillä varmistetaan luottamuksen ja kunnioituksen ilmapiiri ja työrauha.

Seuraavat harjoitteet (2) liittyvät riskinottoon ja etiikkaan. Harjoitteessa on esimerkkitapauksia erilaisia kuljetusfirmasta verkkosivufirmaan. Opiskelijat saavat ensimmäisen työkalun, DECIDE –mallin, joka auttaa näkemään vaihtoehtoja ja punnitsemaan hyviä ja huonoja puolia. Tätä osiota olisi tärkeää kehittää lisäämällä erityisesti taidealan esimerkkejä tehtäviin. Kuten Lasten ja nuorten säätiön taustatyöstä käy ilmi, taide- ja kulttuuriala toimii Senegalissa suurelta osin epävirallisella sektorilla, joten riskit voivat myös olla hieman erilaisia, kuin bisnes maailmassa.

Harjoiteosio 3 liittyy yksityisen ja julkisen sektorin toimintojen ja vuorovaikutussuhteiden sekä mahdollisuuksien tunnistamiseen. Tärkeä osio juuri mahdollisuuksien näkemisen näkökulmasta, harjoituksessa muiden muassa käsitellään, miten useiden toimijoiden yhteistyöllä saadaan aikaan asiakkaalle paras palvelu. Harjoituksessa käydään läpi ehkä turhankin tarkasti yksityisen sektorin osa-alueita, jotka eivät ole taide- ja kulttuurisektorin kannalta kovin oleellisia: esimerkiksi maanviljely ja kalastus. Tässä osiossa olisi hyödyllisempää lyhyen intron jälkeen käydä läpi sekä paperilla, että fyysisesti paikkoihin tutustumalla taide- ja kulttuurisektoria ja sen liityntäpintoja muihin yksityisen sektorin osa-alueisiin. Sekä tekemissäni taiteilijoiden haastatteluissa, että hankevertailuissa kontakteja ja verkostoja pidettiin erittäin tärkeinä taiteilijoille.

Harjoiteosio 4 valmistaa tilanteiden ja tietolähteiden arviointiin ja kriittiseen ajatteluun. Määritelmien läpikäyminen on tärkeää, jotta uusi yrittäjä osaa suodattaa ja terveellä

tavalla kyseenalaistaa eri tavoin saamaansa tietoa. Suhteita kentällä solmittaessa on tärkeää myös osata perustella ehdotuksiaan ja vastata toisten toimijoiden argumentteihin asiallisesti ilman turhaa kritiikkiä.

Luovan ajattelun harjoiteosioissa (5-6) harjoitellaan uusien ideoiden luomista muiden muassa brainstorming menetelmän avulla ja toisaalta ongelmanratkaisua; tärkeitä taitoja pienyrittäjälle. Monipuolinen luovuuden ruokkiminen pitää oppimisvireyttä yllä ja aktivoi monin tavoin: vrt. sosiokulttuurinen innostaminen luvussa 4.1.

Harjoiteosiossa 7 luodaan ja arvioidaan bisnesideoita. Tässä osiossa esimerkki on jälleen toiselta alalta, leipomosta. Hedelmällisempää olisi, jos esimerkki olisi jollakin tapaa taiteen ja/tai kulttuurin saralta.

Harjoiteosio 8 antaa vinkkejä yhteistyökumppaneiden tunnistamiseen. Näillä oppitunneilla on ajatuksena kuulla myös vierailijaa, joka on perustanut oman firman yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. Todellisista tapauksista kuuleminen avaa asioita paremmin kuin niistä lukeminen, sillä opiskelijat pääsevät myös kysymään. Parhaassa tapauksessa opiskelijat voivat saada vierailijasta tai hänen kauttaan kontakteja jatkoa ajatellen.

Markkinatutkimuksesta puhutaan ja pienimuotoinen tutkimus myös toteutetaan harjoiteosioissa 9 ja 10. Markkinatutkimuksen avulla uusi yrittäjä voi testata ideoitaan ja mahdollisuuksiaan ennen liiketoiminnan aloittamista. Kulttuurialan toimintaakin tutkimus voisi hyödyttää: esimerkiksi sirkustoimijat voisivat selvittää, mitkä toimintaympäristöt olisivat suotuisimpia esitystoiminnalle, miten esityksiä kannattaisi mainostaa tai millaista hintaa asiakkaat olisivat valmiita maksamaan. Tässä osiossa suositellaan käymään läpi perusajatus kvantitatiivisesta ja kvalitatiivisesta tutkimuksesta ja markkinoinnin 4P malli: Product, Price, Place, Promotion, jotta markkinatutkimuksen kysymykset olisi helpompi muodostaa. Nuorten taustaan ja syrjäytyneiden ohjauksesta tehtyyn tutkimukseen (Liimatainen-Lamberg 1999) peilaten herää kysymys meneekö tämä osio liian teoreettiseksi.

Osiossa 11 oma bisnesidea ja markkinatutkimuksen tulos kootaan posteriksi ja osiossa 12 ne esitellään muulle ryhmälle sekä arvioidaan toisten esityksiä. Posterin laatimisen perusasiat on tärkeää käydä läpi esimerkiksi DJ ryhmän tai tekstiilitaiteilijoiden tapahtumamainontaa ajatellen. Harjoitus myös auttaa tiivistämään bisnesidean.

Harjoiteosiossa 13. keskitytään analysoimaan bisnesideoita, niiden riskejä ja mahdollista tuottavuutta esimerkkien kautta. Hyvä huomio on useamman bisnesidean pitäminen varalla, jos ensimmäinen ei lähdekään toimimaan toivotulla tavalla. Tähän osioon olisi hyvä löytää enemmän esimerkkejä taiteen ja kulttuurin alalta. Harjoituksissa puhutaan muiden muassa raakamateriaaleista ja tuotteen ominaisuuksien laillisista vaatimuksista, jotka eivät kosketa taidealojen tekijöitä. SWOT analyysi (strengths, weaknesses, opportunities, threats) on hyvä, yksinkertainen työkalu.

Liiketoimintasuunnitelman osa-alueita ja merkitystä esitellään harjoitusosiossa 14. Oppitunneille kutsuttava rahoitusalan vierailija todentaa liiketoimintasuunnitelman tärkeyttä. Liiketoimintasuunnitelmaa on varmasti aiheellista käydä läpi, mutta jos kulttuuritoimijat suurelta osin toimivat kuitenkin epävirallisella sektorilla, olisiko tärkeämpää korostaa suhteiden luomista ja vaihtoehtoisia rahoitusmalleja pankkien kanssa. Onko esimerkiksi mikrolainasysteemi ja joukkorahoituskampanjat tarkoitus käydä läpi?

Osio 15 keskittyy markkinoinnin periaatteisiin ja strategioihin. Asiakkaan tunnistaminen ja hänen tarpeidensa ymmärtäminen on yksi avaintekijöitä kannattavassa liiketoiminnassa. Pientäkin bisnestä pyörittävän on markkinoitava palvelujaan tai tuotteitaan jollakin tapaa. Markkinointi mix –malli ja asiakkaan ostoon johtavat tarpeet on suunniteltu kuuluvan työkaluina tähän osioon. Yleisiä kuluttajamarkkinoiden muutoksia käydään läpi huomioiden ikärakenteen muutosta, elämäntavan ja teknologian muutosta. Oppituntien tuotos on markkinointisuunnitelma, joka on todella tärkeä asia. Tässä osiossa teoriaa on paljon. Opettajalla on mielestäni suuri vastuu miettiä, miten asiat käydään läpi, ettei opiskelija tuskastu teorian määrään. Voisiko näilläkin tunneilla käydä vierailija, joka kertoisi miten esimerkiksi jonkun musiikkitapahtuman asiakaskohderyhmää, sen tarpeita ja sille markkinointia on mietitty?

Harjoitusosiossa 16. käydään läpi yrityksen sijainnin merkitystä. Koska taide- ja kulttuuritoimijat yleensä ovat liikkuvia; esitykset, näyttelyt ja tapahtumat vaihtavat paikkaa, ei tämä osio ole niin oleellinen kuin esimerkiksi markkinointiin keskittyvä osio. Tilakysymys on relevantti tekstiilisuunnittelu ja –ompelu ryhmässä, mikäli yritysaihioissa ollaan muodostamassa muutaman henkilön yrityksiä, jotka jakavat koneita ja tarvikkeita. Sirkusryhmä tarvitsee harjoitustiloja ja heidän on hyvä miettiä mitkä asuinalueet ja tilat sopivat heidän esityksilleen. Jos markkinatutkimuksessa on käynyt esiin mitkä ikäryhmät ovat potentiaalisia ostajia, on helpompi miettiä mille alueille tapahtumia ja esityksiä pyritään luomaan. Näiden alojen opiskelijoiden tulisi saada käsitys mitä toistuvia tapahtumia ja tilaisuuksia Dakarissa ja ympäristökaupungeissa jo järjestetään, joihin kontakteja luomalla voisi päästä solmimaan keikkasopimuksia tai myymään omia tuotteitaan (musiikkitapahtumat, kaupunginosajuhlat, Taneber tanssitapahtumat, messu- ja myyntitapahtumat jne.)

Osio 17 avaa hinnoittelua ja budjetointia kustannusten kautta. Tässä osiossa käydään läpi myös toisen henkilön palkkaukseen liittyviä määräyksiä. Apuna toimivat valmiit taulukot.

Harjoitusosio 18 auttaa arvioimaan pääoman tarpeen liiketoimintaa aloitettaessa
Harjoitusosiossa 19 käydään läpi rahoitusmahdollisuuksia ja kuullaan vierailijaa pankista. Vierailijat ovat yleensä toimivia oppimisessa, mikäli aihe on rajattu tarpeeksi tarkoin. Toivottavasti myös muita rahoitusmahdollisuuksia käydään läpi pankkilainan lisäksi, sillä lainan saaminen voi olla haaste nuorille. Osiot 20 ja 21 harjoituttavat taloussuunnittelua. Harjoitusosiossa 21 käydään läpi mikroyrityksiä koskevaa lainsäädäntöä ja osioissa 22-23 täydennetään liiketoimintasuunnitelma. Harjoitusosioissa 24-25 valmistellaan esitys ja esitetään liiketoimintasuunnitelma koko luokalle. Nämä osiot ovat erittäin hyödyllisiä yritystoiminnan kannalta. Toivottavasti aikaa on varattu tarpeeksi, jotta kukin opiskelija voi saada henkilökohtaista neuvontaa ja palautetta.

Viimeisessä osioissa 26 valmistellaan toimintasuunnitelma seuraaville kuudelle kuukaudelle ja opetellaan asettamaan tavoitteita. Viimeiseen osioon on varattu tehtävä yhteiseen yhteenvetoon: mitä kukin on oppinut? Palautteen antamiseen ja sen hyö-

dyntämiseen tehokas uusi menetelmä voisi olla Tulevaisuusverstas. Sen avulla yhteisen palautepöydän ääreen kerättäisiin opiskelijoiden lisäksi myös ohjaajia ja hankehenkilökuntaa, sekä yhteistyökumppaneita. Menetelmässä on Ojasalon ym. (2014, 153, 214-215) mukaan viisi vaihetta (valmistelu-, ongelma-, mielikuvitus-, todellistamis-, ja päätös/raportointivaihe), joiden avulla muodostetaan yhteinen näkemys ilmenneistä ongelmista aiemmassa toteutuksessa ja lähdetään kääntämään ongelmat myönteisiksi vapaasti ideoiden. Todellistamisvaiheessa mielikuvitusvaiheen ideoita pyritään muokkaamaan konkreettisiksi toimenpiteiksi esimerkiksi omasta näkökulmastaan. Päätösvaiheessa sovitaan toimenpiteiden järjestys ja vastuutus.

Peilaten opinto-ohjelmaa toimenpiteisiin, joita muissa hankkeissa on vastaavan tyyppiselle kohderyhmälle onnistuneesti käytetty ja senegalilaisille taiteilijoille tekemiini haastatteluihin yrittäjyyden opetuksessa tulisi tarkentaa sinänsä hyviä harjoituksia käyttäen nimenomaan taide- ja kulttuurialan esimerkkejä. Näitä tarkennuksia tarvitaan osioissa 2 (riskit), 3 (yksityisen ja julkisen sektorin vertailu), 7(bisnesideat) ja 13 (SWOT analyysi bisnesideoille). Vierailijoiden käytännön esimerkit voisivat auttaa saamaan kiinni teoreettisten mallien tärkeydestä ja sisällöstä paremmin. Erilaista neuvontaa ja mentorointia painotetiin esimerkiksi Tupa ja Managerointi -hankkeissa.

Osioissa 10 markkinointitutkimus ja 15 markkinointistrategia herää kysymys, ovatko nämä osiot liian teoreettisia. Haasteellisesta taustasta tai elämäntilanteesta tuleva nuori tarvitsee pärjäämisen kokemuksia, liian haastavat sisällöt voivat johtaa vetäytymiseen, kuten teoriaosasta 4.1 käy ilmi. Myös Naatange Art La projektille työskentelevä opettaja mainitsi kehittämisehdotuksissa teoreettisen opetuksen tarkastelun: Hänen kokemuksensa mukaan joillekin opiskelijoille akateemiset osuudet olivat monimutkaisia. Tämä ei yllätä, sillä muiden muassa Maailmanpankin raportin (2018) mukaan lasten lukemisen ja laskemisenkin taidot ovat riittävät kuudennella luokalla vasta neljäsosalla köyhien perheiden lapsista. Jos haastavista taustoista tulevat nuoret ovat käyneet koulua rikkonaisesti tai ei lainkaan, on luonnollista, että teoreettisten mallien omaksuminen voi olla haasteellista. Halinen & Jääskeläinen (2015, 35) viittaavat Rautiaisen (2013) hyvään näkemykseen pohtiessaan oppimisen arvoa: on tärkeää, että opiskelija ymmärtää ja saa taitoja toimia. Yksittäiset tiedot tai tapahtumien muistaminen eivät riitä, vaan oppimisprosessissa on synnyttävä perusteltu tulkinta, päätelmä tai analyysi. Pelkkä teoreettisen mallin muistaminen ei siis riitä vaan sitä on osattava myös

analysoida. Teoreettisissa osissa tulisi varata aikaa pohdinnoille, miten mallit niveltyvät todellisuuteen. Myös vierailija voisi olla toimiva markkinoinnin osiossa 15.

Vertailluissa hankkeissa hyödyllisiksi toimenpiteiksi ja työkaluiksi todettiin tuotteistaminen, oman taiteen esille tuomisen taito (TaideART) ja henkilökohtainen manageroinnin tai neuvonta (Tupa ja Manageroinnin –hankkeet). Henkilökohtaista neuvontaa tai mentorointia vaikkapa alalla jo toimivilta taiteen ja kulttuurin ammattilaisilta olisi tärkeää saada varsinkin opetuksen lopussa, sillä oppitunneille 18-26 tiivistyy koko opiskelun tärkein tuotos: liiketoimintasuunnitelma ja toimintasuunnitelma. Kun asioita saa pyöritellä kokeneemman oman alan ammattilaisen kanssa, se voi selkeyttää omia ajatuksia ja laajentaa omaa näkökulmaa. Mentorointi ja manageroinnin nousi esiin myös haastatteluissa. Kaksi haastateltavaa suositteli luomaan suhteita oppisen kannalta jo opiskeluaikana, kentällä toimiviin, mahdollisesti nimekkäisiin oman alan artisteihin. Heidän kanssaan yhteistyössä olisi helpompaa yrittää laajempaan yleisön ja yhteistyökumppaneiden tietoisuuteen: esimerkiksi musiikin tekijät lämmittelybändiksi tai artistiksi nimekkäämmän keikalle tai vaikka avustamaan ilman palkkiota ensin, suhteiden luomiseksi. Tekstiilisuunnittelijat voisivat toteuttaa muotinäytöksen yhteistyössä paikallisen kangasvalmistajan tai muotilehden kanssa. Jos vuoden kestävään koulutukseen ei mahdu harjoittelujaksoa, niin olisi hyvä saada edes projektiluonteinen kontakti oman alan toimijoihin. Haastatelluista kolme puhui oman taiteen esille tuomisen tärkeydestä: ”Mitä erityistä taiteessasi on?” Miten erottua muista ja saada mainetta. Haastateltavista kaksi rohkaisi ottamaan yhteyttä Senegalissa toimiviin pieniin televisiokanaviin näkyvyyden saamiseksi. (Haastatteluaineisto 2018.)

Tuotteistamista sivuttiin opinto-ohjelman ideointi osuudessa, mutta se tulisi käydä taidemuoto- tai alakohtaisesti tarkemmin läpi ottaen huomioon myös erilaiset asiakkaat ja yleisöt, joille palveluja ja tuotteita tuotetaan. Äänitekniikon palveluiden tarjonnassa on otettava huomioon erilaisia asioita kuin tekstiilisuunnittelijan.

Sopimusten laadintaa tarvitaan kulttuurialalla muihinkin asioihin kuin työsopimusten kirjoittamiseen kuten TaideArt –hankkeessa toteutettiin. Musiikin, tekstiilisuunnittelun ja sirkuksen parissa toimivat nuoret tarvitsevat valmiuksia keikka-, manageroinnin-, ta-

pahtumatuotanto-, tekijänoikeus ym. sopimusten laatimiseen tai vähintään allekirjoittamiseen. TaideART hankkeessa valmisteltiin taiteilijaa myös kommunikointiin erilaisten asiakaskohderyhmien kanssa. Vaikka Naatange Art La koulutuksessa on myös yhteiskunnallinen näkökulma, eli opiskelijat järjestävät oppitunteja ja esityksiä kouluissa, olisi mielestäni tärkeää pohtia myös erilaisten maksavien tahojen kanssa kommunikointia tarkemmin: miten omaa osaamista ja palveluja voi tuoda esiin erityyppisille toimijoille ja onko hinnoittelu mietittävä eri tavoin eri kohderyhmille.

Opetusohjelma sisälsi huolella valittuja teoreettisia menetelmiä ja työkaluja (DECIDE, Brainstorming, 4P, SWOT), joten uusien työkalujen määrällinen lisääminen ei ole tarpeen. TaideART –hankkeessa luodun kommunikaatiopolku mallin (kuva 5) sisällöstä voisi olla hyvä keskustella uusien asiakassuhteiden ideoimiseksi ja luomiseksi. Ensimmäisten opiskelijoiden palautteiden avulla opinto-ohjelmaa voitaisiin kehittää vielä tarkemmin. Tulevaisuusverstas (Ojasalo ym. 2009), joka etsisi uusia työskentelytapoja vaikeiksi koettuihin osuuksiin yrittäjyys osiossa tai koko koulutuksessa, voisi olla hyvä työkalu. Vaikka tulevaisuusverstas lähtee liikkeelle jo tapahtuneista, sen pääpainotus on tulevaisuuteen vaikuttamisessa osallistumalla ideointiin ja kehittämiseen koko koulutus- ja ympäröivän yhteisön voimin.

7. POHDINTA

Naatange Art La –hankkeen yrittäjyysosion vertailuanalyysiin löydettiin useita hankkeita benchmarkattavaksi, joka auttoi laajentamaan kehittämisnäkemystä. Vaikka hankkeet oli toteutettu Suomessa, niiden kohderyhmä, taiteilijat, oli haasteineen samankaltainen. Haastattelujen haaste oli löytää englantia puhuvia haastateltavia Naatange Art La hankkeen opettajista, mutta yksi harjoittelun kautta tutuksi tullut henkilö saatiin haastateltua lopulta sähköpostitse. Ensimmäisestä vuoden koulutuksesta valmistuneiden opiskelijoiden palautteiden avulla olisi ollut mahdollista saada vielä laajempi kuva kehittämistarpeista ja koulutuksen kehittämisaiheen ympärillä olisi ollut helposti tutkittavaa, vaikka väitöskirjaksi asti, mutta ajallisten resurssien rajallisuuden vuoksi tässä tutkimuksessa oli pitäydyttävä ohjelmien yleisemmässä tarkastelussa.

Ranskankieliseen opetusohjelmaan perehtyminen vei enemmän aikaa kuin vastaavat englannin- tai suomenkieliset lähteet ja aineistot. Kaikkiaan kehittämistyössä kuitenkin onnistuttiin löytämään opetussuunnitelman kehittämisehdotuksia oppituntikohtaisesti pienistä esimerkeistä suurempiin yhteistyökuvioihin saakka. Kehittämisehdotukset luovutettiin toimeksiantajalle englanninkielisenä kirjallisena esityksenä Dakarilaista partneritahoa ja ideoiden toimeenpanoa varten.

Naatange Art La –hankkeen kaltaiset koulutuksen yhteistyöprojektit ovat erittäin ajankohtaisia monia kehittyviä maita ajatellen. Senegalissa ja samantyylisissä valtioissa on paljon erilaisia yhteiskunnallisia ongelmia liittyen esimerkiksi infrastruktuuriin, poliittiseen päätäntään tai turvallisuuteen. Erityisesti väestökasvun ja nuorisotyöttömyyden näkymät ja oppimisen alhainen taso köyhien perheiden lapsilla antavat hyvät perusteet Naatange Art La –hankkeen ja muiden yksityisten koulutusprojektien toiminnalle. Erityistilanteessa elävät tai haasteellisista taustoista tulevat nuoret asettavat omat vaatimuksensa opetusohjelmille: nuorten tulisi saada onnistumisen kokemuksia ja tukea ryhmältään, jotta mielenkiinto opintoihin säilyy, kuten Liimatainen-Lamberg (1999) toi esiin tutkimuksessaan syrjäytymisen ehkäisystä. Koulutuksen piiristä tippuneiden tai sen vaivoin suorittaneiden tuki on vähäistä. Koulutusprojekteissa eri tahojen yhteistyö on avainasemassa niin suunnittelussa kuin toteutuksessakin sekä henkilökunnan että opiskelijoiden kannalta. Koulutussisältöjen suunnittelussa on huomioitava koulutusten kohderyhmä, tässä kehittämistyössä erityistaustaiset, taiteilijanuoret. Yleiset opetusohjelmat eivät välttämättä tuo toivottuja oppimistuloksia, ellei tuentarpeita, motivointia ja kiinnostavia tuntisisältöjä suunnitella tarkoin. Tähän suunnittelun viimeistelyn tarpeeseen tämä työ vastasi.

7.1 Tutkimuksen luotettavuus

Tässä kehittämistyössä kaksi haastattelua suoritettiin puhelimitse välimatkojen vuoksi. Kaksi haastattelua toteutettiin sähköpostitse vuorovaikutteisesti. Puhelinhaastatteluista kirjoitettiin mahdollisimman tarkat muistiinpanot tietokoneella. Vaikka haastatteluja oli vain neljä, niissä toistui samoja ajatuksia (saturaatio) nuorten taiteilijoiden kon-

taktien luomisen tärkeydestä ja osaamisensa näyttämisen sekä markkinoimisen kyvystä. Riskit liittyvät käytettyyn kieleen: englanti ei ollut kenenkään äidinkieli, haastateltavien äidinkieli on wolof ja koulukieli ranska ja haastattelijan äidinkieli suomi. Haastatteluolosuhteet olivat kiireettömät ja häiriöttömät.

Kielikysymys liittyi myös opinto-ohjelmien läpikäymiseen. Koska opinnäytteen tekijä joutui ranskankielistä opetusohjelmaa läpikäydessään tarkastamaan sanoja sanakirjan avulla, on olemassa se riski, että joidenkin sanojen merkitys on ymmärretty hieman toisella vivahteella, kuin alkuperäisessä tekstissä on tarkoitettu. Analysointiosuuksien riskit liittyvät käsitteiden ymmärtämiseen eri tavoin: onko tutkija ymmärtänyt haastateltavien ajatukset kuten he ovat tarkoittaneet. Analyysin luotettavuutta lisää haastattelujen dokumentointi tekstimuotoon, tarkka aiheittain ryhmittely ja värikoodaus. Ryhmittelyä ja värikoodausta käytettiin myös benchmarkattujen hankkeiden materiaalien käsittelyssä. Jatkotutkimusaiheena olisi loogista käydä läpi myös muut Naatange Art La hankkeessa käytetyt opetusohjelmat taide- ja kulttuurialan näkökulmasta.

LÄHTEET

Africa Renewal 2017. Africa´s jobless youth cast a shadow over economic growth. Viitattu 1.3.2018 http://www.un.org/africarenewal/magazine/special-edition-youth-2017/africas-jobless-youth-cast-shadow-over-economic-growth

Dahlman; Terhi 2014. TuPa –hanke. Hankeraportti.

Haastatteluaineisto 2018. 4 haastattelua: 3 taiteilijaa ja 1 Naatange Art La opettaja.

Halinen; Irmeli & Jääskeläinen; Liisa 2015. Opetussuunnitelmauudistus 2016, sivistysnäkemys ja opetuksen eheyttäminen. Opetus 2000 –sarja. Näin rakennat monialaisia oppimiskokemuksia. Juva. Bookwell Oy

Hannula; Mika 2004. Nykytaiteen harharetket. Kuvataideakatemia.

Hennink; Monique & Hutter; Inge & AJay; Bailey 2011, 52. Qualitative research methods. Sage Publications.

Hirsjärvi; Sirkka & Hurme; Helena 2000. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki. Helsingin yliopistopaino

Hirsjärvi; Sirkka, Remes; Pirkko & Sajavaara; Paula 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uud. p. Helsinki: Tammi.

Nyyssölä; Kari & Pajala; Sasu 1999. Nuorten työura – Koulutuksesta työelämään siirtyminen ja huono-osaisuus. Tampere. Tammerpaino

ILO 2016. The World Employment and Social Outlook. Trends for youth. Viitattu 1.3.2018 http://www.ilo.org/addisababa/media-centre/pr/WCMS_514566/lang--en/index.htm

Itä-Suomen yliopisto 2018. Benchmarking. Viitattu 29.6.2018 https://www.uef.fi/benchmarking

Kananen; Jorma 2010. Opinnäytetyön kirjoittamisen käytönnön opas. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Liiketoiminta ja palvelut –yksikkö. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kananen; Jorma 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä: Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Liiketalous. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kananen; Jorma 2017. Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Liiketoimintayksikkö. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kehitys 2016 /2. Työn perässä toiseen maahan. Viitattu 28.2.2018 https://kehityslehti.fi/lehtiartikkeli/tyon-perassa-toiseen-maahan/

Kehitys 2014 /1. Senegal: rytmi veressä. Viitattu 29.6.2018 https://kehityslehti.fi/lehtiartikkeli/senegal-rytmi-veressa/

Kepa 2014. Suhteettoman suuret leikkaukset kehitysyhteistyövaroihin. Viitattu 1.3.2018 https://www.kepa.fi/uutiset-media/tiedotteet/kepa-suhteettoman-suuret-leikkaukset-kehitysyhteistyovaroihin

Kuinka elää kuvataiteella 2014. Viitattu 28.12.2017 http://artists.fi/kuinka-elaa-kuvataiteella/

Kurki; Leena. 2000. Sosiokulttuurinen innostaminen. Vastapaino: Tampere 2000.

Kuusimäki; Tomi, Mustaniemi; Saija 2017. Taiteen kommunikaatiopolku. TaideArt – hanke 2017. Viitattu 1.3.2018 . http://www.taidearthanke.fi/materiaaleja/Kommunikaatiopolku.pdf

Lasten ja nuorten säätiö 2018. Viitattu 20.2.2018 http://www.nuori.fi/tietoa-meista/

Lasten ja nuorten säätiö 2017. Kehitysyhteistyö. Viitattu 28.12.2017 http://www.nuori.fi/toiminta/kehitysyhteistyo/

Lasten ja nuorten säätiö 2017. Kehitysyhteistyö, Senegal. Viitattu 28.12.2017 http://www.nuori.fi/toiminta/kehitysyhteistyo/senegal-2/

Lazzaroni; Sara. & Wagner; Natacha. 2016. Misfortunes never come singly: Structural change, multiple shocks and child malnutrition in rural Senegal.

Liimatainen-Lamberg; Anna-Ester 1999. Syrjäytymisen ehkäisy – ohjaus- ja tukipalveluiden kehittäminen. Opetushallitus, raportti IV. http://www.utbildningsstyrelsen.fi/download/49219_syrjaytymisen_ehkaisy.pdf

Lonka; Kirsti, Hietajärvi; Lauri, Hohti; Riikka, Nuorteva; Maija, Rainio; Anna Pauliina, Sandström; Niclas, Vaara; Lauri ja Westling; Suvi Krista 2015. Ilmiölähtöisesti kohti innostavaa oppimista. Opetus 2000 sarja. Näin rakennat monialaisia oppimiskokonaisuuksia. Juva. Bookwell Oy

Ministère de la Cultur du Sénégal 2018. Viitattu 5.9.2018 http://www.culture.gouv.sn/?q=le-ministre

Ojasalo; Katri, Moilanen; Teemu, Ritalahti; Jarmo (2009) ym. Kehittämistyön menetelmät. Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. Helsinki. WSOYpro

Sjöberg; Kira 2012. Manageroinitihankkeen loppuraportti. Suomen Taiteilijaseura ry, viitattu 28.12.2017 http://artists.fi/wp-content/uploads/2014/04/Manageroinitihankkeen_raportti.pdf

Suomen Ulkoministeriö 2018. Kehitysyhteistyö. Viitattu 28.2.2018 http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=49314

Synapse Center 2018. Programmes. Viitattu 5.9.2018 http://www.synapsecenter.org/postulez-des-maintenant

TaideART –hanke 2017. Viitattu 28.2.2018 http://www.taidearthanke.fi/

TaideART –hanke 2016. Thoughts on arts entrepreneurship. Novia. Viitattu 30.4.2018 https://www.artandentrepreneurship.com/

TaideART työpaketit. Viitattu 30.4.2018 http://www.taidearthanke.fi/tyopaketit2.html

The Fund for Peace 2017. Country Analysis Indicators and Their Measures. Conflict assessment indicators. Viitattu 28.12.2017. http://fundforpeace.org/fsi/2017/05/13/fragile-states-index-and-cast-framework-methodology/

The Fund for Peace 2018. Country data Senegal. Viitattu 28.2.2018 http://fundforpeace.org/fsi/country-data/

The Fund for Peace 2017. The methodology behind The fragile states index. viitattu 28.2.2018 http://fundforpeace.org/fsi/2017/05/13/fragile-states-index-and-cast-framework-methodology/

Thoughts of Entrepreneurship in The Arts 2016. Novia. TaideART project. Viitattu 29.6.2018 https://www.artandentrepreneurship.com/

US Aid. Viitattu 20.1.2018 https://www.usaid.gov/senegal/education

World Bank. 2018. "World Development Report 2018: Learning to Realize Education's Promise." Overview booklet. World Bank, Washington, DC.

KUVAT:

KUVA 1. Synapse Centerin taidetoteutuksista vastaavat kumppanit

KUVA 2. Maa-analyysin indikaattorit, The Fund for Peace

KUVA 3. The Fund for Peace 2018. Country Data Senegal

KUVA 4. The Fund for Peace 2018

KUVA 5. Köyhien perheiden lapset oppivat vähemmän Afrikassa (World Bank 2018)

KUVA 6. TaideArt –hanke 2017. Kommunikaatiopolku

LIITTEET

1.Teemahaastattelun runko
2.Opinto-ohjelmien kehittämisehdotukset englanniksi

Liite 1. TEEMAHAASTATTELUN RUNKO

1.Typical procedures to become an adult? Effects of unemployment to youth in Senegal?

2. What are the ways of artists to find work/get employed in Senegal?

3. This course teaches marketing and entrepreneurship to young artists from challenging backgrounds. In addition how to help young artist to employ themselves /find work or gigs via this kind of education?

4. Private /public sector as employer or co-operator?
5. Something else you have in mind about this theme?

2.Opinto-ohjelmien kehittämisehdotukset englanniksi

SUGGESTIONS HOW TO DEVELOP LESSONS OF ENTREPRENEURSHIP

How should the entrepreneurship lessons be developed? This chapter first introduces the compact content of the Entrepreneurship lesson plan including the author's observations, and then summarizes the most important development proposals theme by theme. The selection of development targets is based on best practices and feedback from benchmarking peer projects, as well as on the Senegalese interviewees' views.

The Entrepreneurship section starts with exercises that help the students to form groups with co-members who have similar interests. This is done before the more detailed introductions that will follow later. Group forming is very important as it helps youth to find actors among their own field to network with and create internal motivation. Even though some of the youth will work alone among clothing design, music etc. it is important to know people and have contacts to other artists if and when you think about producing art or sales events in the future. They can also be valuable contacts when searching workforce for future projects. One task of the session is to create rules for working in group. The group rules builds the respect between students and ensures peaceful environment to study.

The following exercises (2) deal with risk-taking and ethics. There are examples starting from different transport companies and ending to the web site creators. Students get the first tool (“DECIDE”) to help the to see alternatives and weigh the good and the bad sides of choises. It would be important to develop this section by adding examples from art field. As the materials of the Children and Youth Foundation reveals, the arts and culture sector operates in Senegal in many cases in the informal sector, so the risks may also be slightly different from those of the business world.

Exercise section 3 relates to the identification of private and public sector activities, interactions and opportunities. An important section from the point of view of opportunities; how the cooperation of several actors provides the best service for

the customer. In the exercise, teacher is perhaps going through some areas of the private sector that are not very relevant to the arts and culture sector, for example agriculture and fishing. In this section, it would be more useful after a short intro to go through both theoretically and physically to explore the arts and culture sector. Also the co-operation views and interaction with other private sector actors. In artist interviews as well as comparison of projects, contacts and networks were seen very important for artists.

Exercise section 4 prepares students to situations where they´ll need to evaluate data sources and think critical way. Definitions are important in order for a new entrepreneur to be able to filter and to question the information he/she has received. It is also important to be able to justify their proposals and to respond to the arguments of other players, without any unnecessary criticism.

Creative exercises (5-6) in creative thinking sections teach how to create new ideas. One method is brainstorming. Also problem-solving skills are trained; important skills for a entrepreneur. Keeping up versatile creativity activates the learning process in many ways,

Exercise section 7 creates and evaluates business ideas. In this section, the example is again from another area, from a bakery. It would be more fruitful if the examples were somehow of art and culture sector.

Training section 8 provides tips for identifying partners. These lessons will include visit of a person who has established a company in co-operation with other actors. Hearing from actual cases helps to understand better that just reading. Students get the possibility to ask and discuss. In the best case, the students can create networks or business co-operation via the visitor.

Market research is discussed and small-scale research is also implemented in training sessions 9 and 10. Market research allows a new entrepreneur to test their ideas and opportunities before starting a business. Research in the field of

culture might need some different approach. The research could reveal for example which operating environments would be most conducive to performing for circus actors, how to promote, or what kind of price customers would be willing to pay. In this section it is recommended to go through the basic idea of quantitative and qualitative research and marketing 4P model: Product, Price, Place, Promotion, to make it easier to form market research questions. Regarding to history of the students arises a question whether this section is too theoretical for them or not.

In the section 11 business ideas and market research results will be compiled for posters and in section 12 they will be presented to the other group and evaluated by others. It is important to look at the basics of making a posters: for example for the events of a DJ group or textile artists. The exercise also helps to summarize the business idea.

Lesson 13 focuses on analyzing business ideas, their risks and possible productivity through examples. It's a good idea to keep several business ideas in reserve if the first one does not succeed. In this section, it would be good to find more examples of art and culture sector. Exercise materials include for example raw materials and legal requirements for product attributes that are far from artists operational environtment. SWOT analysis (strengths, weaknesses, opportunities, threats) is a good, simple tool.

Importance of the business plan is presented in the training section 14. A financial expert visiting the lessons will verify the importance of the business plan. It is certainly a good idea to go through the business plan, but if cultural operators largely work in the informal sector, would it be also important to emphasize the relationship creating and alternative financing models? For instance are the microloan system and mass finance campaigns introduced?

Section 15 focuses on marketing principles and strategies. Identifying a customer and understanding his / her needs is one of the key factors in a profitable business. Even a micro level actor has to market their services or products some how. The marketing mix model and customer needs are designed to be part of this section. Changes in the age structure, change of lifestyle and technology are taken into account in the general changes among consumer market. The output of lessons is a marketing plan, which is really important. In this section, there is a lot of theory. In my opinion, the teacher has a great responsibility to think about how subjects are presented, so that the students won´t get tired of theory. Could a visitor be a good idea? For example someone from event management to tell about the target groups of a music event, need of target groups and the marketing ideas for them?

Exercise section 16 examines the significance of the location of the business. As art and culture practitioners are generally mobile; presentations, exhibitions and events change places, this section is not as essential as a marketing-focused section. Location is relevant in the textile design and sewing group if artists co-operate and share machines and supplies. Circus group needs space for exercising. They should think about which neighborhoods and facilities are appropriate for their performances. If the market research has revealed which age groups are potential buyers, it is easier to think about where events and presentations will be created. Students should be able to get an idea of what type of events are taking place in different areas of Dakar and other cities around the area. It would help them to sell their gigs and own products for music events, neighborhood parties, Taneber dance events, trade fair events, etc.

Section 17 concentrates in pricing and budgeting through costs. This section also discusses the rules for employing another person. There are supportive tables in the material.

Exercise section 18 helps to evaluate capital requirements when starting a business.

Exercise section 19 examines funding opportunities and provides consultation

with the visitor from a bank. Visitors are usually helpful in learning if the subject is clear enough. Hopefully, other funding opportunities will be considered also, as getting a loan can be a challenge for youth. Sections 20 and 21 are for financial planning. Training section 21 deals with micro-enterprise legislation and sections 22-23 supplement the business plan. During exercise sections 24 to 25 students prepare a presentation and present a business plan for the whole class. These sections are very useful for business purposes. Hopefully each student can get personalized advice and feedback.

The final section 26 prepares an action plan for the next six months and teaches to set goals. The final section includes summary: what have I learned? To give feedback and to utilize it for future, an effective new method could be the Future workshop. It could be used to bring together not only the students, but also directors and project staff, as well as partners. According to Ojasalo et al. (2014, 153, 214-215) there are five phases (preparation, problem, imagination, realization, and decision / reporting phase) in the method. First phase is to form a common view of the problems that have arisen in the previous implementation and start turning the problems into positive views. In the realization phase, ideas of the imagination phase are transformed into concrete activities, for example “to do” list from everybody´s own point of view. At the decision making stage, the order of next steps and the responsibilities are agreed.

Most of the rehearsals seem very useful but using examples of art and culture field in particular needs to be added. These clarifications are required in sections 2 (risks), 3 (private and public sector comparisons), 7 (business ideas) and 13 (SWOT analysis for business ideas). Practical examples from visitors could help students to understand the importance and content of the theoretical models. Various counseling and mentoring was emphasized atleast in 2 benchmarked example projects. (Tupa and Managerointi).

In section 10 marketing research and 15 marketing strategies, the question arises whether these sections are too theoretical. A youth from a challenging background or difficult life situation needs experience of getting along, too challenging content can lead to retreat. Also a teacher at Naatange Art La mentioned in the development proposals the theoretical lessons: Teacher´s experience was, that some students found academic implications complicated. This is not surprising as, among other things, the World Bank Report (2018) states that children's reading and writing skills are sufficient in the sixth grade for only a quarter of children in poor families. If teenagers from challenging backgrounds have left school or didn´t go to school at all, it is natural that adopting theoretical models can be challenging. Halinen & Jääskeläinen (2015, 35) refer to Rautiainen's (2013) good vision when discussing the value of learning: it is important that the student understands and gets the skills to work. Some memorized data is not enough. The learning process must give ability to a reasoned interpretation, conclusion or analysis. Just remembering a theoretical model is not enough, students must also be able to analyze it. In the theoretical part, time resources should be reserved for reflection on how models function in reality. A visitor could also be a good idea in marketing section 15.

Tools and skills that were considered most useful in comparative projects were productization, skills to introduce your art and personal mentoring or counseling. Personalized counseling or mentoring would be important to receive from art and culture practitioners already in the field, especially at the end of the lessons, as the most important output for the whole studies, business plan and action plan are summarized during lessons 18-26. In discussions with a more experienced professional student´s own ideas can clarify and perspective extend. Mentoring and manager´s help also emerged in interviews. Two interviewees recommended creating relationships with the artist's already in business. It would be easier for students to try to get and reach attention in co-operation with professionals. For example music creators could work as warming bands for more famous artists or even to assist without a prize first to create relationships

Textile designers could make a fashion show in co-operation with a local fabric manufacturer or fashion magazine. If a year's training can not organize a traineeship, it would be good to have even a project-based contact with the industry they stury. The interviewee number three talked about the importance of introducing their own art: "What is special about your art?" How to stand out from others and get a reputation". The two interviewees were encouraged to contact the small television channels in Senegal for visibility. (Interviews 2018.)

Productization was mentioned in the idea creation section, but it should be more detailed, tailored for different customers and audiences to which these services and products are going to be produced. The supply of sound technology services must take into account different things than the textile designer.

Concerning the preparation of contracts in the field of culture, there are other issues than employment contracts. Young people in music, textile design and circus business need skills to create, or at least sign, contracts for gigs, management, event production, copyright, etc. In the TaideART project, the artists were also prepared for communication with different customer groups. Although Naatange Art La also has a social perspective (students organize lessons and presentations at schools) I think it is important to think about communication with different payers as well: how to advertise their own know-how and services to different types of actors and how to price differently for different target groups.

The tutorial included carefully selected theoretical methods and tools (DECIDE, Brainstorming, 4P, SWOT), so there is no need to increase the number of new tools. The content of the communication path model (Figure 5) created in the TaideART project could be a good idea for discussing and creating new customer relationships. With feedback from the first students, the study program could be even more widely developed. The Future workshop (Ojasalo et al 2009), which explores new ways of working considering the most difficult sections among Entrepreneurship lessons or throughout education, could be a good tool. Even

though the future workshop starts from analyzing the past lessons, its main focus is on influencing the future lessons through involving different actors working for business studies of this project.